

KARIÉROVÉ PORADENSTVÍ
VE ŠKOLSKÝCH
PORADENSKÝCH
ZAŘÍZENÍCH PRO ŽÁKY
S PORUCHAMI
AUTISTICKÉHO SPEKTRA

Kariérové poradenství ve školských poradenských zařízeních pro žáky s poruchami autistického spektra

OBSAH

1. Symptomatika poruch autistického spektra – hlavní faktor při řešení profesní orientace	4
2. Průběh kariérového poradenství ve ŠPZ.....	7
4. Studijní ambice a motivace u žáků s PAS.....	14
5. Možnost následného studia	16
6. Šance absolventa na trhu práce	18
7. Typ školy – soukromá nebo státní	19
8. Dostupnost školy	23
9. Časová náročnost studia...než se rozhodnu... ..	29
Seznam literatury a dalších použitých zdrojů	32
Seznam příloh	32
Příloha č. 1: Doporučený postup pro rodiče žáků s PAS před procesem přijímacího řízení na střední školu	33
Příloha č. 2: Diagnostické nástroje kariérového poradenství.....	35
Příloha č. 3: Žáci s PAS a vysokoškolské studium.....	57
Příloha č. 4: Diagnostický rozhovor při kariérovém poradenství	58

Manuál je určen pedagogickým pracovníkům ve školských poradenských zařízeních a školních poradenských pracovištích. Byl vytvořen pracovní skupinou koordinátorů péče v oblasti školství pro žáky s PAS, která vznikla na základě projektu „Poradenské služby pro klienty s autismem a poruchami autistického spektra č. j. 15 987/“ – viz Věstník MŠMT č. 8/2003V.

Autoři:

PhDr. Petra Průchová,

Mgr. Kateřina Lamačová

Mgr. Michaela Mlynarczyková

Mgr. Petra Slováková

Mgr. Kateřina Šanderová

Mgr. Jana Písková

Mgr. Ilona Dohnalová

Mgr. Iva Habartová

Mgr. Václava Břečková

Mgr. Vladimíra Nedbalová

Mgr. Bc. Vanda Korandová

Mgr. Petra Slováková

Korektury:

Mgr. Zuzana Žampachová

Mgr. et Mgr. Dagmar Vilášková

Metodický materiál zahrnuje:

Informativní části (označené piktogramem **I**) – v těchto pasážích MŠMT informuje o některých zásadních skutečnostech.

Doporučující části (označené piktogramem **D**) – v těchto pasážích MŠMT metodicky podporuje poradenská zařízení.

Závazné části (označené piktogramem **§**) – v těchto pasážích MŠMT poskytuje informace o souvisejících závazných pravidlech vycházejících z platných právních předpisů, které v dané souvislosti považuje MŠMT za stěžejní.

Příklady z praxe (označené piktogramem **P**).

„Šest poctivých služebníků mám (ti naučili mě všemu, co znám); říkám jim Proč a Kdy a Co, dále pak Jak a Kde a Kdo.“ Rudyard Kipling

1. Symptomatika poruch autistického spektra – hlavní faktor při řešení profesní orientace

Kariérové poradenství lze chápat jako komplexní přístup k jednotlivcům ve všech aspektech jejich osobního, profesního a společenského života, který spočívá v poskytování informačních a poradenských služeb s cílem podpořit každou osobu, a to v jakékoliv fázi života, v rozvoji vlastní kariéry prostřednictvím rozhodování o vzdělání, práci a profesním životě.

Volba povolání představuje v životě každého člověka jedno z nejzásadnějších rozhodnutí. Do značné míry se podílí na celkové kvalitě našeho života, na seberealizaci člověka, na míře jeho spokojenosti a v důsledku toho i na jeho zdraví. Dlouholetá praktická zkušenost i objektivní výsledky studií ukazují, že kvalitní odborně prováděné kariérové poradenství nejen zvyšuje úspěšnost v profesní oblasti jednotlivých klientů, ale jeho význam pro zaměstnanost a zaměstnatelnost má dopady ekonomické a sociální.

Řešení profesní orientace a kariérové poradenství je jedna z oblastí náplně práce školských poradenských zařízení. Podporou výchovně vzdělávacího procesu se u jednotlivých žáků podílí i na rozvoji kompetencí potřebných pro výkon určitého povolání. Cílem každého rodiče, pedagoga a dalších lidí a institucí, které se podílejí na výchově a vzdělávání dětí, je, aby daný jedinec byl schopen samostatně adaptivně fungovat v běžném světě.

Snahou ŠPZ poskytujících podporu klientům s poruchami autistického spektra, je pomoci rodičům při rozvoji samostatnosti jejich dětí a následně při jejich zapojení do běžného života i pracovního procesu. Řešení profesní orientace je nejpalčivější v období ukončování povinné školní docházky (na základních školách jsou pro všechny žáky stanoveny jednotné očekávané výstupy – v závislosti na druhu vzdělávacího programu) a výběru vhodné střední školy, která už bývá nějakým způsobem specializovaná.

Abychom mohli poskytnout relevantní informace, je třeba samozřejmě důkladně znát symptomatiku PAS a omezení, která z dané symptomatiky plynou. Je třeba si uvědomit, že projevů PAS je velké množství a každý jedinec s PAS má tyto symptomy individuálně nakombinované – jak z hlediska charakteru jednotlivých příznaků, tak z hlediska jejich intenzity. Navíc se jednotlivé projevy v průběhu života vyvíjejí a mění, některé mohou zcela zaniknout, jiné se zase objeví. Neexistuje tedy univerzální návod, který bychom mohli žákům s PAS předložit, ale vždy je třeba pečlivě zvážit a zhodnotit individuální specifika každého jedince a také možnosti a podmínky v daném místě a daném čase (např. výběr škol v dané lokalitě apod.).

Co se týká symptomatiky PAS, v obecné rovině lze vycházet z tzv. triády problémů, kdy u jedinců s PAS počítáme s výskytem potíží v oblastech sociálního chování a sociální interakce, v oblasti komunikace, a nakonec v narušení představivosti, což může vést k omezeným a mnohdy stereotypním aktivitám a zájmům. Samozřejmě je třeba vzít v úvahu také úroveň rozumových schopností, která determinuje všechny ostatní oblasti.

Úroveň a struktura rozumových schopností

Nejen u žáků s PAS, ale u všech ostatních žáků závisí výběr střední školy na jejich rozumových schopnostech. Existují střední školy s různě náročnými obory a různou délkou studia. Uchazeči si mohou vybrat jak ze škol, jež připravují k dalšímu studiu na vysoké škole (jejich studijní program je tedy náročný co do hloubky i šíře učiva), tak ze škol, které jsou spíše prakticky zaměřené a cíleně připravují žáka k výkonu určitého povolání. Existují i školy pro absolventy ZŠ s mentálním postižením, kde je kladen důraz především na prohlubování praktických dovedností potřebných k běžnému životu a rozvoj samostatnosti.

Je třeba si uvědomit, že zatímco docházka do základní školy je povinná a musí ji splnit každý, sekundární vzdělávání povinné není. Podpora ze strany škol již proto nebývá tak velká. Je nezbytné, aby absolvent

dané střední školy splnil předepsané učební výstupy v plné míře, neboť se předpokládá, že je bude potřebovat při výkonu budoucího povolání.

Specifika v oblasti sociální interakce u dospívajících s PAS

U adolescentů (více než u mladších dětí) bývá nápadný nesoulad mezi kognitivními a sociálními dovednostmi. Obvykle dál přetrvávají potíže ve vnímání, akceptování a používání nepsaných sociálních pravidel, problém s odhadem osobního prostoru u druhého člověka, zhoršený cit pro společenské chování. Pozorujeme obtíže v pochopení a správném vyhodnocení sociálních situací. U určité skupiny jedinců s PAS se může prohlubovat sociální izolovanost. U jiných touha po navazování přátelství či partnerství, v kombinaci s celkovou sociální nezralostí, může vést k incidentům, kriminálnímu jednání, příp. k experimentům s návykovými látkami. Potíže rozlišit, jaké činnosti se provozují jen v soukromí a nikoli na veřejnosti, často vzbuzují u okolí posměch nebo odpor. Pro pubertu jedinců s PAS jsou charakteristické i emocionálními výkyvy. Typická je zvýšená afektivita (impulzivita, úzkostné reakce, plačtivost), potíže se seberegulací a neadekvátní reakce na kritiku.

P Příklad z praxe:

Pavel, třináctiletý žák s Aspergerovým syndromem, nastoupil po úspěšném přijímacím řízení na nižší stupeň víceletého gymnázia. Rodiče se rozhodli školu předem neinformovat o obtížích syna plynoucích z diagnózy. V původní ZŠ ho pedagogové tolerovali. Pavel s novými spolužáky nekomunikoval, neúčastnil se adaptačního pobytu, mnoho vrstevníků nerozumělo jeho chování. Jevil se jako velmi zvláštní, měl nápadné projevy, nezdravil po příchodu do školy pedagogy ani ostatní zaměstnance školy. Chodil zvláštně oblečený, nejčastěji v tričku s dětskými motivy (Pokémoni, Krtek) a v kalhotách s gumou v pase. Během výuky se houpal na židli, hlasitě komentoval výuku, okusoval tužku, rýpal se v nose. Přes snahu pedagogů měl i výukové problémy. Po prvním čtvrtletí spolužáci oslovili vedení školy s požadavkem na vyloučení Pavla ze školy, řada pedagogů odmítala žáka učit. Na podnět školy se rodiče obrátili na SPC, které zajistilo intervenci. Proběhla konzultace s pedagogy a beseda se spolužáky. Atmosféra ve třídě se po vysvětlení příčin Pavlova chování uklidnila, někteří spolužáci sami nabízeli různé možnosti, jak Pavla podpořit. Dalším navrženým opatřením bylo zřízení funkce asistenta pedagoga, který mj. realizoval nácvik sociálních dovedností. S rodiči byla dohodnuta změna oblečení Pavla a plán na rozvoj sebeobslužných dovedností a hygienických návyků.

Rodiče byli konfrontováni se skutečností, že specifické obtíže v mladším školním věku, které jsou tolerovány, se ve vyšším věku mohou stát zásadní překážkou ve vzdělávání. Pavel se v dalších letech účastnil lyžařského kurzu i tanečních. Gymnázium úspěšně ukončil maturitou.

/ Specifika v oblasti komunikace u dospívajících s PAS

Komunikační deficit u jedinců s PAS přetrvává ve většině případů i v období dospívání. Zahrnuje obtíže v oblasti neverbálních aspektů komunikace jako je oční kontakt, mimika, gesta, postoj těla apod. Zároveň komunikaci ztěžuje i nižší citlivost k neverbálním signálům druhých lidí. Přes nárůst slovní zásoby často v řeči zaznamenáváme nevhodně zvolené výrazy, které neodpovídají kontextu sociální situace. Komunikační styl může působit neadekvátně vzhledem k věku. Výskyt echolálií nebo repetitivní řeči obvykle souvisí se stavy úzkosti u dospívajících s PAS a má funkci určité relaxační techniky. Ve školním prostředí se setkáváme s doslovnou interpretací instrukcí, neschopností „číst mezi řádky“, nesprávně vyhodnocenými humornými nebo přenesenými výrazy, které ovlivňují nejen proces výuky, ale i běžnou společenskou konverzaci. Komunikační partner může být překvapen nízkou schopností porozumění pravidlům konverzace projevující se obtížemi s iniciováním či ukončením rozhovoru, potížemi se změnou témat, reciprocitou či ulpíváním na tématu.

P

Příklad z praxe:

Václav, čtrnáctiletý žák ZŠ s vysocefunkčním autismem, se připravoval na přijímací řízení, zvolil střední školu se zaměřením na veřejnou správu. Vzděláván byl ve škole hlavního proudu s podporou asistenta pedagoga. Dobře zvládal nároky vzdělávacího programu, na základě komplexního vyšetření v SPC bylo doporučeno studium maturitního oboru. Václav byl velmi motivovaný na zvolené střední škole studovat, společně s rodiči se zúčastnil dne otevřených dveří. Bylo zpracováno doporučení k úpravě podmínek přijímacího řízení, Václav si vyzkoušel několik vzorových zadání, která zvládl s výborným výsledkem. Rodiče ho v den přijímacího řízení přivedli do školy, doprovodili do zkušební místnosti a odešli, asistent pedagoga chlapce na jeho přání nedoprovázel. Během přestávky mezi jednotlivými zkouškami se Václav na chodbě školy připojil ke skupince žákyň a velmi hlasitě, s použitím vulgarismů, se jich dotazoval na sexuální zkušenosti. Žákyně, které Václava neznaly, byly velmi zaskočené, projevovaly obavy o svou bezpečnost. Ředitelka školy, která celý incident zaregistrovala, se rozhodla chlapce ke studiu nepřijmout. Václav argumentoval, že tak se ve škole baví všichni jeho spolužáci. Během osobního rozhovoru ředitelka rodičům vysvětlila, že zaměření školy na veřejnou správu předpokládá výbornou úroveň komunikačních dovedností, zvládnutí společenských norem, vyjádřila obavu z možných nedorozumění v průběhu praxe v nejrůznějších institucích. Rodiče vysvětlení přijali a syna přihlásili na školu technického zaměření. Nevhodně zvolené výrazy neodpovídající kontextu a sociální situaci mohou vyvolávat u okolí rozpaky, nepochopení až odpor. Václav, zklamaný z neúspěchu, navštívil školní poradenské pracoviště na SŠ, kam byl přijat, později se rozhodl docházet na individuální nácviky sociálních dovedností.

I

Specifika v oblasti představivosti a rozvoje zájmů u dospívajících s PAS

Oblast zájmů hraje z hlediska profesní orientace u žáků s PAS významnou roli. Nemůže se ale stát jediným kritériem při výběru povolání. Snížená flexibilita myšlení a chování ovlivňuje schopnost plánování a přizpůsobování se změnám.

V období dospívání se mění repertoár zájmů, obvykle se však nemění intenzita, kterou jim jedinci s PAS věnují. Objevují se více intelektuální zájmy (filozofie, astronomie, politologie, geologie, informační technologie apod.), ale i neobvyklé sběratelství.

Zejména v souvislosti se zvýšenou zátěží přetrvává ojediněle i stereotypní chování či autostimulační činnosti (houpání, točení, poskakování). Mnohé ze zájmů se mohou stát významným faktorem s ohledem k profesní přípravě a dalšímu uplatnění jedinců s PAS. V kombinaci s osobnostními charakteristikami jako je pečlivost, přesnost, svědomitost, smysl pro pořádek, perfekcionismus se později mohou stát ve specializovaných oborech velmi žádanými pracovníky.

Charakteristiky pracovního chování

Kromě zhodnocení individuálních projevů PAS u každého jedince je třeba zhodnotit také jeho pracovní dovednosti. Je vhodné např. zvážit, zda:

- je daný uchazeč schopen týmové práce,
- respektuje autoritu,
- reaguje adekvátně na úspěch a neúspěch, dokáže akceptovat komplimenty a kritiku,
- dokáže dostát stanovenému pracovnímu tempu,
- zvládne pracovat pod časovým tlakem,
- umí požádat o pomoc,
- je samostatný či nakolik potřebuje dohled a přesné instrukce,
- si dokáže zorganizovat vlastní činnost,
- zvládne provádět více činností najednou,

- je či není precitlivělý na určité druhy podnětů,
- nakolik je pečlivý, svědomitý, perfekcionista apod.

D Všechny tyto charakteristiky ovlivňují výběr střední školy a budoucího povolání a následně i úspěšnost ve vybrané profesi. Výběr školy je v některých případech vhodné konzultovat i s lékařem. K výkonu některých profesí je třeba lékařské doporučení a zhodnocení způsobilosti uchazeče. Je třeba znát přesné požadavky a podmínky poskytovatele praxe. Může se stát, že žák je přijat ke studiu určité školy, vyhovuje svými rozumovými předpoklady a má motivaci školu studovat. Při studiu je však omezen řadou různých faktorů – zdravotních, sociálních apod., které mu znemožní ve studiu pokračovat.

P **Příklad z praxe:**

Josef absolvoval základní školu s podporou asistenta pedagoga. Prospíval většinou s jedničkami a dvojkami, až v posledních dvou ročnících měl na vysvědčení ojedinele i trojku. Asistent pedagoga, který byl ve škole přítomen, nepomáhal chlapci se zvládáním učiva, ale spíše s korigováním občasného nevhodného chování. Josef má sníženou frustrační toleranci, hůře nese neúspěch, nechá se snadno vyprovokovat. V krajním případě může reagovat afektivním záchvatem a agresí.

Žák se od malička zajímal o vlaky a železniční dopravu. Znal názvy a typy všech možných lokomotiv, byl fascinován provozem na železnici. Při výběru střední školy proto rodiče i chlapec neuvažovali o ničem jiném než dopravní průmyslovce, obor železniční doprava. Josef bez větších potíží zvládl přijímací zkoušky (měl uzpůsobené přijímací řízení – pracoval v jiné místnosti než většina uchazečů, měl navýšený čas o 25 %). Studium mu bylo doporučeno i lékařem. V druhém ročníku střední školy měli žáci absolvovat praxi na železnici, ke které však Josef nebyl připuštěn na žádost poskytovatele praxe. Důvodem bylo nepředvídatelné chování žáka, poskytovatel praxe odmítl nést zodpovědnost za případnou nehodu. Chlapec teď musí hledat jinou školu a vybrat takovou profesi, kde by svým případným zkratkovitým jednáním nikoho neohrozil a nenapáchal větší škody.

D Jak je tedy vidět, než se rozhodneme pro výběr určité střední školy, musíme zvážit mnoho okolností: nabídku středních škol a jejich oborů v daném regionu, případně v jiných krajích (včetně zvážení možného dojíždění či pobytu na internátu), rozumové předpoklady uchazeče a jeho schopnosti uplatnit tyto rozumové předpoklady v praxi, osobnostní specifika uchazeče a jeho adaptivní fungování v běžném životě.

I Střední škola by měla žáka připravit buď na další studium, nebo na výkon určitého povolání. Zatímco základní vzdělávání je povinné pro všechny a je proto odůvodněná zvýšená podpora žáků s handicapem, střední škola již vyžaduje větší samostatnost.

Její absolvování není povinné. Je proto třeba, aby si uchazeč vybral takový obor, který je schopen zvládnout samostatně (případně s počáteční podporou). V budoucím zaměstnání může být podpora omezená, v některých profesích není možná žádná podpora. Každý člověk vystupuje již sám za sebe a nese plnou odpovědnost za své činy. Výběrem adekvátní střední školy a správným nasměrováním uchazeče s PAS se můžeme vyhnout případným budoucím kolizím a zklamáním plynoucím z nevhodného výběru studia. Naopak pokud uchazeče nasměrujeme správně, pomůžeme tím k rozvoji jeho sebevědomí, samostatnosti a plnohodnotnému zapojení do společnosti.

2. Průběh kariérového poradenství ve ŠPZ

I Ve školských poradenských zařízeních, tedy v pedagogicko-psychologické poradně a speciálně pedagogickém centru, je žákům poskytováno poradenství v oblasti profesní orientace a kariérového poradenství. PPP i SPC bývají zaměřeny na různé typy znevýhodnění či postižení. Podle toho by měl zákonný zástupce či zletilý klient vyhledat odpovídající ŠPZ ve svém regionu.

Nejčastější formy kariérového poradenství ve ŠPZ jsou:

- individuální konzultace s uchazečem/studentem/žákem/zákonnými zástupci, při kterých se používají různé metody zaměřené na kariérové poradenství, např. Dotazník volby povolání, motivační rozhovor, různé projektivní techniky (kresba, písemné produkty);
- skupinový screening studijních předpokladů ve spolupráci se školou;
- doporučení k uzpůsobení podmínek při přijímání a ukončování středního stupně vzdělávání.

Průběh poradenského procesu při kariérovém poradenství ve ŠPZ:

- D**
- **rozhovor se samotným žákem** – vlastní zájmy, představy, schopnosti a dovednosti, dotazníky posuzující vhodné zaměření studijního oboru, resp. následné pracovní činnosti
 - **rozhovor s rodiči** – jejich představy, obavy, zhodnocení reálných možností (omezení ekonomické, zdravotní, dopravní dostupnosti, schopnosti, dovednosti, dosavadní zkušenosti dítěte, z širší rodiny)
 - **dosavadní školní úspěšnost** – předměty, ve kterých je dítě úspěšné a naopak, diagnostikované specifické poruchy učení
 - **zhodnocení rozumových schopností** – kognitivních předpokladů, struktury, **možno orientačně s ohledem na celkovou náročnost vyšetření, vliv snadné unavitelnosti**
 - **zohlednění specifických potřeb** získané z rozhovoru, anamnesticky, zprávy odborných pracovišť, s ohledem na psychiatrickou diagnózu, neurologické obtíže, logopedické vady
 - **sociální dovednosti**, komunikativnost, náročnost vrstevnického prostředí co do rizika ostrakizace, začlenění do kolektivu, výrazně chlapecké x výrazně dívčí prostředí
 - **odolnost vůči zátěži**, neúspěchu, rizika výkonového prostředí
 - **praktické schopnosti, samostatnost** a sebeobsluha, orientace v běžných situacích (doprava, komunikace s cizími dospělými, řešení nenadálých situací praktického života)

P **Příklad z praxe:**

Jan

Nutno zohlednit horší motorickou koordinaci, stavy deprese vázané na nezdár (klinická psychologie, neurologie, psychiatrie), ADHD, Aspergerův syndrom, strabismus, sociálně vyhýbavé chování, zvýšená úzkostnost v sociálních situacích, snížená schopnost verbální komunikace v sociálně komplikovaných situacích a v přítomnosti více osob. Vybíravost v jídle, přecitlivělost na pachy a jídla. Sociální naivita, chybějící empatie, obtíže s organizací času, aktivit, obtíže se zvládáním a snášením příliš blízkého fyzického kontaktu. Specifické poruchy učení – dysgrafie, dysortografické a dyspraktické obtíže.

Psychiatrická zátěž v rodinné anamnéze (suicidium, zbavení svéprávnosti, deprese).

Nereálné sebehodnocení, tendence k sebezpodceňování, úzkostné projevy přinášejí náročné, déletrvající úkoly. Chlapec medikován (Asentra, Zeldox, Stratera).

Suicidální proklamace, skok z 1. patra budovy.

B-Jepi – zvýšená úzkostnost, tendence k náladovosti, negativnímu prožívání situací. Emocionální reakce i na běžné podněty jsou silné, dlouho trvá, než se uklidní. Chlapec má problém vcítit se do ostatních, identifikovat emoce druhých a přiměřeně reagovat. Neorientuje se v neverbální komunikaci ostatních, sám komunikuje neverbálně velmi omezeně.

Profi:

Raven – pouze orientačně – horní pásmo průměru (zajištění dobré spolupráce, prevence přetížení (psychologické vyšetření, speciálně pedagogické vyšetření)), můžeme se opřít o dříve diagnostikované kognitivní schopnosti WISC 2014 (verbální – průměr, performační snižené subtestem kódování – pp. širší norma).

TMT – podprůměrné výsledky (flexibilita, pozornost, vizuomotorika, psychomotorické tempo).

Školní výkony – na poslední vysvědčení měl dvojky z matematiky, zeměpisu, jinak jedničky, olympiáda z anglického jazyka, dělá aktivity navíc, důležité – autorita učitele – to je motivace.

Rozhovor – bagatelizace schopností, úspěchů, zájmů, značně nejistý co se týče představy o budoucím povolání. Zájem o přírodu, limitem je alergie na srst některých zvířat. Úprava fotografií – naučil se sám ve photoshopu, zkoušel si vytvářet vlastní stránky, rodiče zajistili soukromě učitele programování bez efektu, psal si příběhy. Oblíbené předměty: zeměpis, chemie, přírodopis, dějepis.

Zlepšení ve vrstevnických vztazích (není agresivní, nevnímá ostrakizaci).

Rozhovor s rodiči – manuálně šikovný, ale chybí preciznost, preference školy v místě bydliště, gymnázium nezvažují pro náročnost, lpí na dodržování pravidel, potíže jsou neomalenost v kontaktu, dřívější rozdělení spolužáků na „čisté“ a „špinavé“ – ne romské prostředí, negativismus a pesimismus při výběru školy – mění názory, s ničím není spokojený. Není problém soukromá škola, spíše rodinného typu. Nutná dojezdová vzdálenost (problematické i stravování, nedochází do školní jídelny – intolerance pachů, nejlépe mimo domácí prostředí).

Inventář pracovních činností (SCI) – IRC – zájem o vytváření výrobků ze dřeva, objevování jevů v oblasti přírodních, společenských věd, práce s informačními technologiemi, práce s počítačem, úprava fotografií. Výrazně nízké odpovědi v oblasti sociální, umělecké a ekonomické (ve smyslu obchodních, manažerských, propagačních činností).

Dotazník sebehodnocení vlastních schopností a dovedností – preference samostatné práce, schopnost nést zodpovědnost, učit se nové věci, bez nároků na výraznou flexibilitu, kreativitu, komunikativnost.

Dotazník profesní orientace (Lawrenc K. Jones) – RI – do popředí vystupují činnosti konkrétní, praktické, technické nebo rukodělné, zároveň ale zájem o řešení různých abstraktních problémů, v technické ale i vědecké oblasti, objevování souvislostí.

Doporučení: Ekologie a životní prostředí, ochrana životního prostředí, možnost práce ve státní správě, ale i ve výrobě, laboratořích zabývajících se znečištěním životního prostředí, ekologických útvarů průmyslových podniků. Případně okrasné a produkční zahradnictví, Informační technologie, programování.

Nutná: předvídatelnost a pravidelnost, struktura (prostředí, času).

Logické důvody pro plnění úkolů.

Možnost zpětné vazby o jeho výkonech (grafy, škály, body), které jsou pro něj srozumitelné.

Příklad z praxe:

Josef

Nutno brát v úvahu pervazivní vývojovou poruchu nespecifikovanou, projevy vývojové dysfázie – obtíže s porozuměním instrukcí (nutná vizualizace – přehledy, konkrétní návody co, kdy, kde a jak má udělat), poruchu aktivity a pozornosti, dysgrafické a dyspraktické obtíže, nízká frustrační tolerance, snadná unavitelnost, vyšší míra úzkosti, kterou projevuje ve zkouškových výkonových nebo nejasně strukturovaných situacích. Oslabení jemné motoriky, grafomotoriky (dopad do geometrie), jazykového citu (péče neurologa, psychiatra).

Aktuálně dokáže odlišit žádoucí a nežádoucí chování, v kontaktu s autoritami je zdvořilý. Dokáže kooperovat ve skupině, zvládá týmovou hru.

Profi:

Raven – znovu pouze orientačně, opíráme se o předchozí vyšetření, pásmo průměru. (WISC-III – 2014 – v rámci širší normy, 2012 – pásmo průměru).

Školní úspěšnost – poslední vysvědčení – prospěl s vyznamenáním, domácí příprava je samostatná, dobře motivovaný ke školní práci, neučí se pravidelně.

Rozhovor s rodiči – každodenní dojíždění, spíše ne čistě chlapecký kolektiv, pozitivní jsou originální nápady, poslušnost, dokáže si práci zjednodušit, často dělá věci napůl, není zručný, vytrvalý. Zvažovali zdravotní lyceum (oba rodiče pracují ve zdravotnictví).

Rozhovor – preferuje samostatnou práci s důrazem na kvalitní výsledek, dobrou výkonnost a vytrvalost. Profese vyžadující řádné a systematické zacházení s čísly, daty a informacemi. Tam, kde není kladen důraz na kreativitu, ale na jasný postup, který je předem dán, stereotypie v pracovních úkolech. Atraktivní jsou pro něj pracovní pozice programátorské, ale i bankovní úředník.

Inventář pracovních činností (SCI) – IRC – zájem o vytváření výrobků ze dřeva, objevování jevů v oblasti přírodních, společenských věd, práce s informačními technologiemi, práce s počítačem, úprava fotografií. Výrazně nízké odpovědi v oblasti sociální, umělecké a ekonomické (ve smyslu obchodních, manažerských, propagačních činností).

Dotazník sebehodnocení vlastních schopností a dovedností – preference samostatné práce, a v případě potřeby schopnost zaměřit se na zvýšení výkonu, schopnost komunikace o názorech. Mezi subjektivně oslabené schopnosti patří kreativita a odpovědnost, ne vždy se podle svých slov dokáže podřídit rozhodnutí ostatních.

Dotazník profesní orientace (Lawrenc K. Jones) – CI do popředí vystupují pracovní činnosti zaměřené na zpracovávání údajů, práci s čísly, grafy, kancelářskou technikou.

Doporučení: obory zaměřené na informatiku, ekonomiku, účetnictví. Informatika v ekonomice, Obchodní akademie.

Absolvent/absolventka oboru **Informatika v ekonomice** se uplatní v oblasti a užití ekonomického softwaru, návrhů a realizace hardwarových řešení pro menší firmu, instalace a správy prostředků informačních technologií, kvalifikovaného prodejce prostředků informačních technologií, včetně poradenství, jako technik informačních technologií, pracovník uživatelské podpory, obchodník prostředky informačních technologií nebo jako ekonom a účetní malé firmy a asistent podnikatele.

Příklad z praxe:

Tomáš

Nutno brát v úvahu neurologickou dgdiagnózu periventrikulární leukomalácie, dyspraxie, dysgrafie, úzkostnost, nízká odolnost vůči zátěži, neverbální porucha učení, oslabení orientace v prostoru, narušení komplexních motorických aktivit, emoční labilita (v péči neurologa, psychiatra, klinického psychologa, očního lékaře (strabismus), endokrinologa). Obtíže s navazováním vrstevnických vztahů, vyhovuje kontakt s mladšími dětmi. Zájmy vyhraněné – lékařská tematika (studuje odbornou literaturu, sleduje televizní pořady z lékařského prostředí).

Profi:

WISC-III – celkově hraniční pásmo pod širší normou, verbální schopnosti – kvalitní průměr; nejistota v sociálních situacích, praktickém úsudku týkajícím se běžných životních situací. Neverbální schopnosti snižené v celém rozsahu. Vizuomotorika, vizuoprostorová představivost, schopnost plánování, organizace samostatné činnosti. Značné obtíže při rozhodování, přeskakování položek v dotaznících, velmi pomalé tempo.

Školní úspěšnost – prospívá s vyznamenáním, samostatná a pravidelná domácí příprava. Výborné výkony v českém jazyce, přírodovědě, cizích jazycích. Rád píše slohová cvičení, vytváří webové stránky. Účastnil se soutěží „Mladý Demosthénés“ – 3. místo v regionálním kole, soutěže „Macharovo pero“, chystá se na olympiádu z českého jazyka.

Rozhovor – docházel do přírodovědného, zdravotnického kroužku. Dlouhodobě zájem o studium medicíny, rád by byl dětským lékařem. Oční kontakt pouze chvilkový. Pokud nedosáhne předpokládaného výsledku, je smutný z nezdaru. Utíká do počítačových her.

Rozhovor s matkou – dojezdová vzdálenost, škola spíše menší, rodinného typu. Zvažují střední odbornou školu se zaměřením na cestovní ruch (bližší kontakt s jedním z pedagogů), gymnázium, zdravotní lyceum. Matka úzkostná, plačtivá, ráda by chlapci dopřála splnění snu „být dětským lékařem“, nerealisticky s ohledem na obtíže chlapce a jeho limity. Podporuje jej zajišťováním vnějších atributů jeho zájmu – lékařský plášť, stetoskop, výzdoba dětského pokoje. Chlapec je citlivý, bezelstný, „naivní“, rád pomáhá druhým.

Dotazníkové metody – SR, případně ISC – preferuje činnosti se sociálním zaměřením (poradenství, školství, zdravotnictví), dále intelektuální povahy (využití jazykových dovedností, literárních schopností). Cítí se lépe při práci v týmu, pak je ochoten a schopen přijmout určitou míru odpovědnosti za své činy. Subjektivně výrazně nízké skóre v oblasti tvořivé činnosti, schopnosti učit se nové věci.

Doporučení: škola rodinného typu, s převahou dívek v kolektivu. Nevystavovat výrazně výkonovému prostředí škol zajišťujících klasické všeobecné vzdělání (gymnázia), zvýšené riziko selhávání, inklinace k úzkostnému prožívání. Doporučeno zdravotnické lyceum, jazykové školy, příp. školy ekonomického typu (obchodní akademie). Výrazná je potřeba snadné, přehledné dostupnosti školy z místa bydliště, což velmi zužuje konečné možnosti pro výběr oboru, resp. školy. Zcela nevyhovující obory řemeslné, technické, umělecké.

3. Studijní předpoklady, prospěch žáka, šance na přijetí

Mezi základní kritéria pro přijetí na střední školu řadíme:

- prospěch žáka na základní škole,
- kognitivní schopnosti a jejich praktická využitelnost,
- míra adaptability,
- zdravotní způsobilost, zdravotní omezení,
- zájem o zvolený obor.

Po absolvování základní školy se žáci rozhodují, na jaké střední škole se budou vzdělávat. Rozhodování je těžké pro patnáctileté děti v běžné populaci, pro žáky s PAS je toto rozhodování ovlivněno jejich hendikepem (narušená schopnost komunikace, sociálních vztahů a představitosti). Je odpovědností rodičů a dalších pečujících osob, aby klienti s PAS pokračovali ve vzdělání na takové škole, která jim poskytne nejvyšší možnou míru úspěšnosti.

Střední školy s maturitou

Na těchto školách studují většinou klienti s mírnými projevy PAS, s intelektem minimálně v mírném nadprůměru a se značnou schopností se v prostředí střední školy adaptovat.

Většinou školu absolvují bez asistenta pedagoga, pouze s mírnými úpravami vzdělávacích metod.

Pokud se zde poskytuje služba asistenta pedagoga, je to pro sociální nezpůsobilost klienta nebo pro jeho deficity v orientaci a komunikaci.

Umělecké střední školy a konzervatoře

Klienti s uměleckým nadáním výtvarným nebo hudebním s mimořádnými výsledky ve svém oboru. Mohou potřebovat asistenta k orientaci v čase, prostoru, komunikaci s vyučujícími.

Střední školy s výučním listem obory kategorie H a E

Výuční obory kategorie H nebývají často vhodné pro klienty s PAS.

Od absolventa se očekává samostatná práce a kreativita ve vyučeném oboru, tedy schopnost vykonávat povolání, pro které je profesní příprava určena.

Vhodnější variantou se jeví obory kategorie E, které jsou určeny pro žáky se zdravotním znevýhodněním. Klienti s PAS je mohou absolvovat s asistenty pedagoga, mohou se vyučit ve více oborech.

Praktické školy – dvouletá a jednoletá

Pro žáky s mentální retardací nebo žáky, u kterých jsou kognitivní dovednosti v normě, ale jejich praktická využitelnost je v pásmu mentální retardace.

Po absolvování je možné postoupit do učební obory s výučním listem kategorie E.

Porucha autistického spektra je těžké zdravotní postižení a při výběru střední školy musíme takto ke klientovi přistupovat. Rodiče i žáky je třeba informovat o možných rizicích, která mohou nastat během studia. Střední vzdělání není povinné, tudíž každá střední škola má právo klienta nepřijmout, případně během studia vyloučit ze studia.

Na ředitele středních škol je kladen požadavek vstřícnosti ke klientům s PAS. Vzhledem ke specifičnosti těchto žáků je nutná řádná znalost problematiky či v ideálním případě osobní zkušenosti se vzděláváním žáků s PAS.

Setkáváme se s řediteli, kteří odmítají přijmout žáka s potřebou asistence pedagoga či s potřebou vytvoření individuálního vzdělávacího plánu. Stává se, že svým přístupem odradí žáky i rodiče ještě před přijímacími zkouškami.

Žáci přestupují na střední školu z chráněného prostředí základní školy, kde mají individuální vzdělávací plán, často různé modifikace učiva, reedukace, změny v obsahu vzdělávání s následným hodnocením v podobě dobrých známek a podporou asistenta pedagoga.

Míra podpory asistenta je však různá u klientů se srovnatelným prospěchem.

Na střední škole lze takto chráněné prostředí vytvořit většinou jen částečně, nedá se zasahovat do obsahu a očekávaných výstupů vzdělávání.

Absolvent příslušné střední školy je povinen penzum učiva zvládnout.

D

Žák na základě legislativních předpisů může počítat s možným navýšením časového limitu k vypracování zadaných prací, případně doporučenými pomůckami, či samostatnou místností u závěrečných zkoušek nebo maturity.

Studijními předpoklady klienta, který chce studovat střední školu s maturitou, nejsou jen dobré známky na základní škole, měl by mít kladný vztah k plnění povinností a další morálně volní vlastnosti. Často se stává, že je klient jednostranně zaměřený na určitý předmět a ostatní se mu zdají zbytečné.

Rodiče žáků s PAS mohou mít přehnaná očekávání, nedokáží rozklíčovat potřeby svého dítěte, orientují se pouze „úspěchem“ na základní škole v podobě dobrých známek. Tyto známky neodrážejí skutečnou schopnost studia, nemohou být tedy jediným ukazatelem pro studium na střední škole.

U maturitních oborů by měl mít žák v součinnosti s psychologem stanovený intelekt minimálně v pásmu průměru. U tohoto žáka s PAS je však důležité, aby další přidružená onemocnění a poruchy nelimitovaly jeho zapojení do vzdělávání ve střední škole. Je tedy třeba velmi dobře zvážit, jaký typ školy dítěti doporučíme.

Žáci ve druhém stupni podpůrných opatření s mírnými projevy PAS mají s přestupem na střední školu většinou minimální těžkosti, vyrovnají se často běžné populaci a potřebují jen mírnou podporu a pochopení okolí. Na osobnost žáka jsou kladeny vysoké nároky především v sociální oblasti, která je u žáků s PAS narušena. Tuto skutečnost musí přijmout vyučující na středních školách.

Není vždy lehké přesvědčit učitelský sbor, že žák v individuální integraci potřebuje asistenta pedagoga k orientaci v prostředí školy, pomoc při komunikaci s vyučujícími apod.

Vždy je to lidský faktor, který vytváří vstřícné nebo nepřístupné prostředí.

Na základních školách jsou však i žáci s PAS s přidruženými poruchami chování, kteří mohou na jedné straně intelektem vynikat, ale projevují se sociálně nevhodně. Tito žáci jsou velmi často medikováni. Léky mohou následně ovlivňovat jejich osobnost, výkon i pozornost. V tomto ohledu je omezující také kombinace PAS a epilepsie.

Vzhledem ke zvláštnostem, které nemůžeme opominout (např. výpadky paměti, ovlivnění pozornosti, snadná unavitelnost), se těmto žákům zužují možnosti výběru střední školy.

Učební obory kategorie H mají od druhých ročníků praxe v plném provozu, kde předpokládáme od klientů zvládnutí pochopení bezpečnostních předpisů, respektování autorit, orientaci v prostoru i čase. I když v některých případech mohou být v provozu s asistentem pedagoga, nelze předpokládat, že budou ochráněni před všemi vlivy z okolí.

Vzhledem k vysoké variabilitě míry zdravotního postižení žáků, jejich osobnostních vlastností, motivace i rodinného zázemí je třeba k rozhodování při výběru vzdělávání přistupovat vysoce individuálně.

Vždy je nutné se zákonnými zástupci projednat vhodnost vybraného učebního oboru a doporučit konzultaci s lékařem, zda je obor klient schopen zvládnout v závislosti na medikaci.

V přehledu středních škol bývá uvedeno, zda je učební obor kategorie H vhodný pro osoby se zdravotním postižením.

Učební obory kategorie E jsou určeny pro osoby se zdravotním postižením. Pro žáka s PAS může být absolvování tohoto oboru časem dozrání, následně se může vzdělávat v jiném zvoleném oboru. I tyto obory obsahují učivo z oblasti bezpečnosti práce, požární ochrany a poskytnutí první pomoci. Absolvují je i žáci s kombinovaným postižením, u kterých je nutné zohlednit míru symptomatiky PAS i hloubku přidružených poruch a onemocnění. Tím je pro některé žáky zúžena možnost výběru studijních oborů.

U některých žáků s PAS je vodítkem pro výběr maturitního oboru zaměřeného na informační technologie zájem o počítačové hry. Mnohdy jde o žáky závislé na těchto hrách s představou, že se jednou hraním her budou žít. Nedokáží si představit, co je obsahem studia. Rodiče dětí, které tráví

většinu času u počítače, si myslí, že jediným možným oborem ke studiu je informační technologie. Neuvedomují si, že studium je náročné a pouhé hraní her není předpokladem k úspěšnému studiu.

Je nutné rodičům vysvětlit, co je obsahem studia, jaké nároky jsou kladeny na intelekt žáka a jeho samostatnost, aby nedošlo k následnému zklamání.

Šance na přijetí ke studiu na střední škole mají v současné době všichni mladí lidé, kteří končí základní vzdělávání. Střední školy trpí nedostatkem žáků.

Dokončit studium však nemusí každý přijatý žák.

4. Studijní ambice a motivace u žáků s PAS

U žáků s poruchou autistického spektra je motivace jedním z nejdůležitějších faktorů při vzdělávání v celém výchovně vzdělávacím procesu. Zaměřujeme se na jejich individuální potřeby a to, jaké zdroje motivace je vedou k dokončení studia, závisí na jejich osobnostním nastavení.

Zejména u žáků s PAS platí, že co může motivovat jednoho, nemusí být (a často také není) motivací pro druhého. Každý jedinec s PAS má vytvořenou individuální strukturu potřeb, která je základem motivačního zaměření osobnosti. Motivace má vnitřní a vnější zdroje.

1. Motivace vnitřní a vnější

U žáků s PAS je vnitřní motivace poměrně zásadní pro rozhodování v dalším studiu, je to stav, který nutí jedince něco udělat pro vlastní uspokojení.

Může se jednat o oblast specifického zájmu, která často určuje, jakým směrem se bude výběr povolání ubírat. U běžné populace mají nejsilnější vnitřní motivaci lidé, kteří chtějí uspět ve svém profesním životě. U osob s PAS nenajdeme touhu být nejlepší ve své profesi, ale spíše je to intenzivní zájem, záliba v určité oblasti, ve které jedinec vyniká. Jedná se například o zájem o počítačovou techniku, vědeckou oblast (např. matematika, fyzika atd.), někteří žáci jsou zdatní v překladatelství, jiní mají umělecké nadání atd. Pokud je motivace/zájem známý a je využitelný při volbě povolání, pak je toto ideální stav.

Je však zřejmé, že ne všichni žáci s PAS mají intelektuální zájmy. Zejména u žáků s nižší či střední formou adaptability (nízkofunkční nebo středněfunkční PAS) je mnohdy obtížné najít takovou motivaci, která by byla využitelná při volbě konkrétní profese.

Může se také stát, že aktuální motivaci/zájem není možné využít. V tomto případě je vhodné s dostatečným časovým předstihem konzultovat výběr povolání s pedagogy stávající školy, výchovným poradcem, se školským poradenským zařízením, v jehož péči je žák s PAS.

Příklad z praxe:

Na žádost rodiče proběhlo v SPC vyšetření zaměřené na profesní orientaci s žákem s PAS v 8. ročníku. Při vyšetření cíleně odpovídal, že chce být vychovatelem ve školní družině. Bylo náročné vysvětlit mu, že vzhledem k jeho obtížím v oblasti sociálních a komunikačních dovedností, pro něj není tento obor vhodný. Také nebylo v jeho silách zvládnout talentové zkoušky na pedagogickou školu, kterou si vybral. Protože si chlapec trval na svém cíli, bylo mu po dohodě s rodiči umožněno uskutečnit ve školní družině krátký program pro žáky druhé a třetí třídy. Chlapec si však nedokázal přichystat přípravu na krátký program ve školní družině a následně se také ani do školní družiny v daný den nedostavil.

SPC dále doporučilo, aby se chlapec zúčastnil dne otevřených dveří na střední pedagogické škole, kde bude mít možnost srovnání s ostatními žáky a jejich podanými výkony. Může se nechat přezkoušet z jednotlivých dovedností, zjistí si podmínky talentových zkoušek atd. Ani tuto nabídku chlapec nevyužil.

Vzhledem k tomu, že bylo vyšetření na profesní orientaci uskutečněno s časovým předstihem, byl včas zjištěn nereálný výběr dané profese žákem.

Rodičům bylo doporučeno cíleně s chlapcem pracovat na výběru povolání (tj. zjišťování informací k jednotlivým povoláním, vyhledávání středních škol, zjišťování podmínek přijímacích zkoušek, stanovení reálných cílů). Dále bylo doporučeno při výběru budoucí střední školy využít informace o známkách v jednotlivých předmětech, které by mohly žáka směřovat k výběru konkrétnějšího povolání. Chlapec úspěšně absolvoval přijímací zkoušky na střední průmyslovou školu.

Velmi tedy záleží na okolí, jak přistoupí k motivaci žáka s PAS pro výkon, jak ho podpoří a jaké podmínky mu budou pro studium nastaveny.

- I** Vnější motivací ke studiu je míněn spíše tlak z vnějšího prostředí, nejčastěji ze strany zákonných zástupců (popř. osob pečujících o žáka s PAS), kdy jedinec s PAS studuje na přání rodičů, aniž by to bylo jeho přání. Učí se pouze informace, které sám považuje za důležité (může ignorovat např. tělocvik, společenské vědy, přestože se jedná o školní povinnosti), obtížně se přizpůsobuje sociálním požadavkům, které studium částečně vyžaduje (např. zápis zkoušek, dodržet společenské konvence, omluvit se, požádat o pomoc atd.). V důsledku zmíněných obtíží nemusí být studium dokončeno nebo žák školy střídá. Často může chybět emoční prožitek a ctižádost k dobrému výkonu, splnění školních povinností je chápáno jako nutnost, která není vždy respektována a nedochází ke zvýšení úsilí.

Práce s vnější motivací je ve výchově a vzdělávání žáků s PAS poměrně náročná, avšak pomocí vnějšího motivování lze do jisté míry ovlivňovat výběr budoucího povolání, ochotu žáka vzdělávat se v daném oboru a učit se dalším vědomostem a dovednostem. Vnější motivací můžeme posilovat to, co žákovi s PAS přináší užitek a aktivizuje ho.

Vnější stimuly mohou žáka motivovat ke studiu tak, že s ohledem na vykonanou aktivitu může být odměněn formou určitého motivačního systému. Tento motivační systém nastavujeme dle aktuální vývojové úrovně žáka. Z praxe je známo, že žáci s vysocefunkční PAS jsou schopni pochopit složitější motivační systém. Za určité školní úspěchy získávají odměny.

2. Specifika v oblasti představitosti a rozvoje zájmů u dospívajících s PAS

- I** Oblast zájmů hraje z hlediska profesní orientace u žáků s PAS významnou roli. Nemůže se ale stát jediným kritériem při výběru povolání. Snížená flexibilita myšlení a chování ovlivňuje schopnost plánování a přizpůsobování se změnám. V období dospívání se mění repertoár zájmů, obvykle se však nemění intenzita, kterou jim jedinci s PAS věnují. Objevují se více intelektuální zájmy (filozofie, astronomie, politologie, geologie, informační technologie apod.), ale i neobvyklé sběratelství. Zejména v souvislosti se zvýšenou zátěží přetrvává ojediněle i stereotypní chování či autostimulační činnosti (houpání, točení, poskakování). Mnohé ze zájmů se mohou stát významným faktorem s ohledem k profesní přípravě a dalšímu uplatnění jedinců s PAS. V kombinaci s osobnostními charakteristikami jako je pečlivost, přesnost, svědomitost, smysl pro pořádek, perfekcionismus se později mohou stát ve specializovaných oborech velmi žádanými pracovníky.

P Příklad z praxe:

Mirek byl žákem 8. ročníku ZŠ. Vzděláván byl ve větší venkovské ZŠ v místě bydliště. V předškolním věku byl u něj pedopsychiatrem diagnostikován dětský autismus a lehká mentální retardace. První stupeň ZŠ absolvoval bez významnějších obtíží. Prostřednictvím individuálního vzdělávacího plánu byl upraven obsah učiva, výstupy vzdělávání byly sníženy. Po celou dobu vzdělávání poskytoval podporu asistent pedagoga. V 6. ročníku ZŠ Mirkovi zemřel dědeček. Chlapec byl konfrontován s průběhem smutečního obřadu a následného truchlení celé rodiny, zejména babičky. Ta ho často brávala na hřbitov, starala se o hrob, často pověřovala drobnou výpomocí. Postupně se u chlapce vyvinula fascinace funerální tematikou. Zajímal se nejen o všechny typy rakví, věnců, náhrobků, ale i hřbitovní architekturu (obřadní síně, krematoria). Rodiče zjistili, že výlety na hřbitovy slouží jako motivace, a proto syna nejprve v zájmu podporovali. Rodinné dovolené se tak často plánovaly podle velikosti a vybavení místního hřbitova. Postupně Mirek pronikal do různých technologií pohřebnictví.

Ve škole se stupňovaly výukové obtíže, chlapec se nedokázal soustředit. Spolužákům by dokázal dlouhé hodiny popisovat proces kremace, narážel však na odpor, děti i dospělí v místě bydliště se chlapci posmívali. Asistent pedagoga se snažil ve škole chlapce od tématu odklánět, u Mirka však narůstala tenze a začala se objevovat verbální agrese. Na základě domluvy školy a rodiny nejprve chlapec nahradil vyprávění o hřbitovech kresbami. Babička před ním svůj zármutek tolik neventilovala, na hřbitov šel s rodinou jen v období dušiček. Ve svém pokoji si vystavil společnou fotku s dědečkem z dovolené u moře. Na doporučení pedopsychiatra byla podávána medikace. Metodou posilování pozitivních vzorců chování byl chlapec odměňován za snižující se frekvenci rozhovorů na oblíbené téma. Postupně kreslil jeden obrázek hřbitova denně. Rodiče motivovali Mirka cestou k moři, ta se nakonec v létě uskutečnila. Rodiče se rozhodli pro přestup syna na speciální školu, kde dokončil základní vzdělávání a pokračoval ve studiu na Praktické škole dvouleté.

- I** Reakce na závažné životní události u dospívajících s PAS může být provázena změnou chování, nárůstem stereotypů a rituálů. Neobvyklá není ani přítomnost přidružených psychiatrických obtíží (ADHD, úzkostné poruchy, deprese apod.).
- D** Pokud chceme, aby žák s PAS úspěšně ukončil studium, je vhodné spolupracovat s poradenským pracovištěm, které pomůže nastavit při vzdělávání žáka s PAS individuální přístup, najít vhodnou motivaci k výkonu, zajistit kontrolu z vnějšku (např. v podobě asistence), dopomoc v oblasti sociálních a komunikačních dovedností a podpoří tak ukončení studia.

5. Možnost následného studia

- I** Žákům s poruchou autistického spektra, studujícím na středních školách ukončených závěrečnou zkouškou, poskytuje škola možnost přizpůsobení podmínek k vykonání závěrečné zkoušky. Mají k tomu určené metodické materiály z MŠMT a dále vycházejí z doporučení, které vydává během studia SPC.

Klienti, kteří byli během studia podporováni asistenty pedagoga, mají možnost využít této podpory u zkoušek. Dle potřeby může SPC navrhnout individuální místnost nebo použití paravánu. Někteří klienti nedokáží akceptovat více cizích lidí v místnosti, specifický hluk. Žáci využívají navýšení potřebného času, u některých i vizualizaci ubíhajícího času, tím se cítí bezpečněji. Otázky u zkoušení jsou strukturované, podané srozumitelně (možné hyperrealistické chápání, neschopnost chápání jemnější stránky řeči).

Při praktických zkouškách často využívají procesuálních schémat (vizualizace usnadňuje představu o postupu práce a zamezuje narůstání stresu).

Míra stresu je v době zkoušek pro klienty s PAS velmi vysoká, v důsledku toho mohou nastat nepředvídatelné okolnosti (např. klient není schopen se ke zkoušce dostavit, mohou nastat nečekané zdravotní komplikace). Některým klientům/klientkám ze stresu padají vlasy, nejsou schopni jíst. Pedagogičtí pracovníci školy by měli předem počítat s těmito nepředvídatelnými okolnostmi a být připraveni s náhradní variantou posunutím termínu zkoušky.

- D** Předpokladem úspěšného studia na střední škole s maturitou jsou nejen výborné kognitivní dovednosti, vysoká míra adaptability klientů, ale i vstřícnost pedagogického sboru dané školy. Žáci s PAS musí překonávat svou nechuť k předmětům, které je nezajímají a připadají jim zbytečné, nebo podlehnou svým jednostranným zájmům. Není to chybou výchovy.

P **Příklad z praxe:**

Žák střední zemědělské školy, podporován asistentkou pedagoga, neměl rád matematiku. Vyučující zohlednil klasifikaci, protože žák slíbil, že z matematiky maturovat nebude. Ve třetím ročníku šel v létě na brigádu sekat trávu velkými motorovými sekačkami. Upřednostnil svůj zájem o tyto stroje a opustil školu s výhledem, že těmito stroji v zimě bude uklízet sníh. Klient byl plnoletý, nedal na rady rodičů ani pedagogů, aby dokončil školu. Nebyl dostatečně vnitřně motivován k dokončení studia, neuvědomoval si ani sezónnost použití strojů. Studium nedokončil, nyní je bez práce a pracovních příležitostí.

Způsoby vykonání maturitní zkoušky

- D** Úpravy způsobu vykonání maturitní zkoušky projednává pracovník SPC s klientem v dostatečném předstihu před přihlášením k maturitní zkoušce, zpravidla v prvním pololetí školního roku, ve kterém klient přistupuje k maturitní zkoušce, s ohledem na míru úzkosti a typ PAS. Doklad k uzpůsobení maturitní zkoušky je platný dva školní roky, tedy pokud se klientovi nezdaří úspěšně maturitní zkoušku složit v prvním termínu, může maturitní zkoušku opakovat se stejnými úpravami.

U klientů, kteří mají problém s obsahem témat, v úpravách může být navržen ve slohové práci výběr ze dvou témat, návodné otázky (připravené distributorem zodpovědným za státní maturitu), možnost psaní na počítači, slohová práce může obsahovat snížený počet slov apod.

Žáci s mírnými projevy PAS, kteří úspěšně zvládnou složení maturitní zkoušky, mají možnost dále studovat po úspěšném zvládnutí přijímacích zkoušek na zvolené vysoké škole, případně si zvolit jiný obor studia na další střední škole.

Jakýkoliv neúspěch u labilního klienta s PAS může způsobit rozvoj psychotického onemocnění. Zde apelujeme na rodiče, kteří nejlépe znají své dítě, aby dobře zvážili, jakou míru stresu po případném neúspěchu je schopen klient zvládnout. Dle schopností klienta navrhneme možnost přestupu na méně náročné studium.

Školu vybíráme dle kritérií daných žákem – schopnost dojíždění, případně pobyt na internátě, sociální schopnosti klienta apod. Méně vyrovnaným klientům s nižší odolností vůči stresu z neúspěchu by vyhovovalo absolvování praktické školy dvouleté.

Rámcový vzdělávací program pro praktické školy je však určen jen pro žáky s mentálním postižením. Klient s PAS s intelektem v normě, jehož praktická využitelnost neodpovídá jeho kognitivním dovednostem, se tak v tomto oboru přesto vzdělávat nemůže. Moc by pomohlo zahrnutí těchto specifických klientů do podmínek pro přijetí ke vzdělávání na tomto typu školy. Během dvouletého studia by mohli klienti překonat své sociální deficity a úzkostné stavy, následně by mohli pokračovat ve studiu na jiné zvolené škole.

Možnost studia na vysoké škole

- I** Diagnóza PAS, konkrétně v tomto případě nejčastěji Aspergerův syndrom, neznamená překážku pro studium na VŠ. Jako u předchozího kariérového poradenství, jímž žák dozajista prošel před výběrem školy ve středním vzdělávání, i zde platí, začít se zajímat o možnosti dalšího studia, tedy i možného odborného růstu s dostatečným časovým předstihem. Ideálním časem, vycházejícím z praxe, se jeví období ještě před zahájením studia posledního ročníku středního vzdělávání.

Hlavním vodítkem při výběru vhodného oboru u takovýchto žáků často bývají jejich specifické zájmy, spojené i s případným jistým nadáním v některých oblastech. Je však nutné zaměřit se i na otázku směřovanou ke konkrétním obtížím, kterými žák trpí z důvodu PAS v běžném životě, resp. na individuální projevy a charakteristiku konkrétní osoby s PAS. Tím je myšleno např. to, že pokud má žák obtíže v komunikaci s cizími osobami, pravděpodobně nebude nejvhodnější volbou některý obor z humanitního směru vzdělávání zaměřující se stěžejně při výkonu profese na styk a komunikaci s lidmi apod.

- D** V první řadě je tedy důležité, aby žák měl všechny dostupné informace o oboru, o který má zájem, a to i o následných podmínkách uplatnění se v oboru při výkonu profese. Pro samotné studium dále musí žák znát komplexně náročnost oboru ve všech jeho sférách. Je vhodné navázat kontakt s konkrétní VŠ ještě před podáním přihlášky. VŠ je schopna žákovi tyto informace nejen zprostředkovat, ale také poskytnout odborné poradenství. Možná je také spolupráce se ŠPZ, které mělo do této doby klienta ve své péči a posuzovalo žákovy speciální vzdělávací potřeby při dosavadním vzdělávání. Pokud jsou nám známy všechny tyto faktory, je již možné zaměřit se také na konkrétní možnosti podpory při studiu týkající se organizace. Je zcela jasné, že obsah studia a jeho výstupy se nedají měnit.

Žáci všeobecně podávají přihlášky k vysokoškolskému studiu již v průběhu posledního roku studia ve středním proudu vzdělávání. V těchto přihláškách již VŠ získávají prvotní informaci o tom, zda je přihlašovaný žák osobou se SVP.

Tato informace je velmi důležitá a slouží k dispozici tzv. vysokoškolskému poradenství. Již samotné přijímací řízení, jeho průběh, se dá organizačně uzpůsobit např. podporou asistenta, navýšením časové dotace při vykonávání zkoušky, předáním pouhé informace dozoru u přijímacího řízení o SVP uchazeče apod.

Na každé vysoké škole aktuálně fungují jak pro zájemce o studium na VŠ, tak pro samotné studenty VŠ tzv. vysokoškolští poradci. Tito se všeobecně zabývají poskytováním „**studijního, psychologického, speciálně-pedagogického, profesního a kariérového poradenství, včetně dalších souvisejících poradenských, informačních a facilitačních služeb** studentům vysokých škol, zájemcům o studium na VŠ a dalším klientům, jimž jsou uvedené služby určeny“. Na VŠ jsou zřízena většinou centrální pracoviště, kde tito vysokoškolští poradci působí. Dále mohou být mimo jiné na každé fakultě kontaktní osoby přímo pro studenty se SVP.

Stejně jako při vzdělávání ve středním proudu může být student podpořen v několika oblastech. Standardně to bývá možnost asistenčních služeb rozličného charakteru, možnosti podpory v organizaci studia jako takového.

6. Šance absolventa na trhu práce

Šance lidí s PAS uplatnit se na volném trhu práce bývá výrazně poznamenána možností podpory především v počátcích zapracování se na daném pracovním místě. Jen malá část z nich zvládne zapracování bez podpory a pomoci. V současné době pracuje v České republice několik organizací, které se přímo zabývají podporou zaměstnávání lidí s PAS (např. NAUTIS, Paspoint). V rámci služby sociální rehabilitace jsou poskytovány služby zaměřené na výběr a přípravu na budoucí povolání, na podporu při zácviu na nové pracovní pozici a průběžné podpoře při zaměstnání. Tyto služby jsou mimořádně důležité, neboť pomohou lidem s PAS udržet si pracovní pozici a dále rozvíjet své schopnosti a dovednosti.

Nestátní neziskové organizace v současné době organizují tzv. Tranzitní program, což je sociální služba, která usnadňuje žákům se speciálními vzdělávacími potřebami přechod ze školy do zaměstnání. Pomáhá jim tak žít plnohodnotný život, jehož součástí je i pracovní uplatnění. Program poskytuje služby též zaměstnavatelům, kteří chtějí přijmout člověka se zdravotním postižením. Nabízí možnost pomoci zaměstnavateli s přípravou pracovního místa, úpravou pracovní náplně, vyřízením vstupních formalit atd. Zavádění tranzitních programů by v budoucnu mohlo velmi pomoci žákům s PAS při jejich pracovním uplatnění.

Důležitou organizací, která pomáhá se zřízením pracovního místa a podporuje zaměstnávání osob se zdravotním postižením, je Úřad práce.

§ Úřad práce – zaměstnávání osob se zdravotním postižením, vytvoření nového pracovního místa

Úřad práce poskytuje na zaměstnávání osob se zdravotním postižením několik druhů finančních příspěvků.

Zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb. (dále „ZOZ“) umožňuje finančně motivovat zaměstnavatele vytvářejícího nová pracovní místa pro osoby se ZP. ZOZ zavedl zákonný postup pro zřízení pracovního místa pro osoby se zdravotním postižením s následnou možností poskytnout příspěvek od úřadu práce. Hmotnou motivaci zaměstnavatelů můžeme rozdělit do dvou skupin:

1) Příspěvek na vytvoření pracovního místa

Jedná se o § 75 odst. 3 ZOZ, který specifikuje podmínky pro uzavření dohody o vytvoření pracovního místa pro osoby se ZP a stanovuje maximální výši příspěvku na jeho vytvoření.

Žádost o příspěvek

o zřízení pracovního místa pro osobu se ZP musí podle § 75 odst. 4 a 5 zejména obsahovat:

- identifikační údaje zaměstnavatele,
- místo a předmět podnikání (činnosti) zaměstnavatele,
- charakteristika pracovního místa pro osobu se ZP a počet těchto pracovních míst,
- doklad o účtu zaměstnavatele v peněžním ústavu.

Obsah dohody

Dohoda o zřízení pracovního místa pro osobu se ZP musí zejména obsahovat:

- identifikační údaje účastníků dohody,
- charakteristiku pracovního místa pro osobu se ZP,
- výši příspěvku, jeho specifikaci a způsob úhrady,
- závazek zaměstnavatele, že toto místo bude obsazovat jen osobami se ZP,
- podmínky, za kterých bude příspěvek poskytován,
- způsob prokazování, jak jsou sjednané podmínky plněny,
- podmínky, na základě kterých lze dohodu vypovědět,
- podmínky a termín zúčtování poskytnutého příspěvku,
- závazek zaměstnavatele vrátit příspěvek v případě, že mu byl poskytnut v období 12 měsíců přede dnem nabytí právní moci rozhodnutí o uložení pokuty za umožnění výkonu nelegální práce podle § 5 písm. e) bodu 3, a lhůtu pro vrácení příspěvku,
- závazek zaměstnavatele vrátit příspěvek nebo jeho poměrnou část, pokud mu byl jeho zaviněním poskytnut neprávem nebo v částce vyšší, než náležel, a lhůtu pro vrácení příspěvku,
- údaje o dnu, od kterého bude příspěvek poskytován a po jakou dobu bude místo obsazeno osobou se ZP.

2) Příspěvek na úhradu provozních nákladů (§76 ZOZ)

Tento příspěvek se poskytuje na základě dohody zaměstnavatele s úřadem práce. Roční výše příspěvku na osobu se ZP může činit nejvýše 48 000 Kč. Žádost o příspěvek i obsah dohody o poskytnutí příspěvku na úhradu provozních nákladů vynaložených v souvislosti se zaměstnáváním osob se ZP se řídí obdobnými pravidly jako je tomu u žádosti a dohody při poskytnutí příspěvku na zřízení pracovního místa pro osoby se ZP.

Mezi druhy provozních nákladů se uvádí: náklady provozních zaměstnanců a pracovních asistentů, na dopravu, na přizpůsobení provozovny, pořízení orientačních a komunikačních pomůcek, přizpůsobení podmínek atd.

/ POZN.: Seznam krajských poboček Úřadu práce a jejich kontaktních pracovišť lze nalézt na www.mpsv.cz v sekci Zaměstnanost, Úřad práce ČR, krajské pobočky, kontaktní pracoviště.

7. Typ školy – soukromá nebo státní

/ Po ukončení povinné školní docházky klienty s PAS podporujeme v zájmu o další vzdělávání, které je zaměřeno na profesní přípravu. Rodiče žáka mají obvykle již utvořenou vlastní představu o dalším vzdělávání dítěte, přesto většina z nich využívá možnosti konzultovat výběr a vhodnost školy z hlediska náročnosti, z hlediska dopravní a finanční dostupnosti, z hlediska budoucího uplatnění, ale především z hlediska profesního přístupu a zkušeností se žáky s problematikou PAS. Preferujeme komplexní pohled na problematiku spočívající v akceptování reálných schopností a předpokladů žáka.

Zohledňujeme nejen intelektové předpoklady, ale v úvahu je nutné vzít i oslabení vyplývající z problematiky PAS (úroveň samostatnosti, komunikačních schopností, orientace v situacích, orientace v prostoru, v systému práce, zvládání změn a nenadálých situací, schopnost generalizace, celkovou úroveň funkčnosti) a případných komorbidit (afektivní připravenost, obsesivní chování, emoční ladění apod.). Dle potřeby spolupracujeme a konzultujeme s dalšími odbornými pracovišti – např. ošetřující lékař, klinická psychologie, psychiatrie, neurologie, odbor sociálních věcí a zdravotnictví.

- I Při výběru typu školy nejdříve vycházíme z rozumových schopností a dosavadního vzdělávacího programu.

Žáci s PAS bez mentální retardace po ukončení povinné školní docházky – mají širší možnosti výběru – střední odborná učiliště, odborná učiliště, střední odborné školy, gymnázia, vyšší odborné školy, VŠ, umělecké školy (konzervatoře), E obory, J obory.

Žáci s PAS s lehkou mentální retardací po ukončení povinné školní docházky – (vzdělávací program s úpravou obsahu a výstupů vzdělávání) – mají možnost pokračovat například na Praktické škole jednoleté, dvouleté, nejčastěji v učebních oborech, typu „E“. Po absolvování někteří pokračují v běžném tříletém učebním oboru, v ojedinělých případech pokračují i v maturitním studiu.

Žáci vzdělávání dle Rámcového vzdělávacího programu pro obor vzdělání základní škola speciální – bývají nejčastěji zařazeni do Praktické školy jednoleté, dvouleté. Klienti s těžkým mentálním postižením zůstávají v péči rodiny bez zaměstnání (ID) nebo využívají služeb denního, týdenního nebo celoročního stacionáře.

V následujících krocích vyhodnocujeme výběr dle vnitřních (vlastní zájmy a předpoklady klienta, motivovanost pro daný obor, dopad PAS) i vnějších vlivů (podpora rodiny, vedení v rodině, dostupnost, postoj školy).

- I Z naší zkušenosti soukromé školy ochotněji přistupují k individuálním potřebám klientů s PAS, (např. zohlednění zdravotního hlediska, odložení klasifikace, rozvolnění učiva, uvolňování z neprofilových předmětů), pro klienty vytvářejí příznivější prostředí (zpravidla menší počet žáků ve třídě, škola rodinného typu). Volba soukromé školy závisí pak jen na finančních možnostech rodičů.

V posledních letech, v souvislosti s přibývajícím množstvím klientů s PAS a tudíž i se zkušeností ze strany škol, se rozšiřuje počet středních škol, které jsou připraveny poskytnout klientům s PAS podporu a střední vzdělání.

P **Příklad z praxe:**

Matěj

Chlapec je v péči PPP Kolín od září 2007. Při hospitalizaci ve FN Praha Krč (2009) byly psychologickým vyšetřením shledány rysy autismu s netypickým nálezem, výsledky foniatrického vyšetření prokázaly expresivní poruchu řeči a dětský autismus, dle závěrů z neurologického vyšetření se jedná o opožděný vývoj řeči, susp. atypický autismus. V roce 2010 byla vyšetřením potvrzena diagnóza Atypický autismus, celková hypotonie, a lehká kraniofaciální dysmorfie. Kontrolně byl v PPP vyšetřen v 6/12, kdy se celková úroveň rozumových schopností pohybovala v hraničním pásmu pod širší normou s mírnou převahou verbálních schopností. Následně 12/13 – Závěr – Atypický autismus, expresivní porucha řeči s kolísavým porozuměním, celková hypotonie, a lehká kraniofaciální dysmorfie, dysgrafické obtíže. Chlapec je v péči APLA Praha (vyšetření v 9/2012, 2/2016). V roce 2016 proběhlo vyšetření formou funkční diagnostiky a metodické návštěvy se závěrem Dětský autismus, středně těžká problematičnost, expresivní porucha řeči s kolísavým porozuměním, celková hypotonie, a lehká kraniofaciální dysmorfie, dysgrafické obtíže, vývojová porucha motorických funkcí.

Porucha přizpůsobení, snížená frustrační tolerance. V sociálních situacích se Matěj neorientuje, situaci, ve které se ocitne, nepochopí, není schopen samostatně vhodně reagovat. V běžných životních situacích tak vyžaduje vysvětlení, vedení, instrukce od druhé osoby, co se od něj očekává, co a jak má přesně dělat. Snížené je porozumění jak čtenému textu, tak instrukcím, situacím, kromě

konkrétních nacvičených postupů v konkrétních situacích. Tyto postupy však Matěj nedokáže aplikovat v jiných, byť podobných situacích, v jiném prostředí. Matěj citlivě reaguje na hluk, úzkostné reakce se projevují při zvýšení hlasu, velmi těžce snáší nezdary, byť i domnělý. Potřebuje průběžné ujišťování, podporu. Reciprocita komunikace je snižena, nerozvíjí komunikaci, hovoří o svých zájmech – Matěj není schopen vnímat perspektivu myšlení druhého člověka, předvídat nebezpečí. Je velmi důvěřivý i k cizím osobám, sociálně naivní, snadno zneužitelný. Vysoká míra úzkostnosti, sebekritičnosti, sebedoceňování, obavy ze selhání bez podpory dospělého. Zvýšená unavitelnost.

Aktuální vyšetření bylo realizováno na základě žádosti zákonného zástupce pro zvážení vhodné profesní orientace. Při vyšetření bylo využito rozhovoru se zákonným zástupcem a žákem, orientačně posouzení úrovně kognitivních schopností, dotazníkové metody. Vyšetření kognitivních schopností je pouze orientační z důvodu snadnější unavitelnosti, snížené frustrační zátěže (měřeno WISC-III). Oblast performační (optický postřeh, vizuomotorika, plošná představivost) odpovídá průměru. Schopnosti verbální jsou značně sniženy. Otázky týkající se sociálního kontextu, orientace v běžných situacích, praktického úsudku a řešení problémů všedního dne, jsou pro chlapce velmi znejišťující. Chlapec se samostatně nedokáže v takových situacích zorientovat, nedokáže přiměřeně reagovat. Přetrvává potřeba vysvětlení, vedení, instrukce od druhé osoby, co se od něj v takových situacích očekává, co a jak má přesně dělat. Obtížně zvládá situace nezdaru nebo předpokládaného neúspěchu. Je nutné průběžně Matěje ujišťovat, dávat častější zpětnou vazbu. Chybu úzkostně prožívá. Rizikovým faktorem, který je dále nezbytné zohledňovat, je míra důvěřivosti k cizím osobám, neschopnost odhadovat záměry druhého člověka. Je snadno ovlivnitelný. Tedy je nezbytné minimalizovat riziko snadné zneužitelnosti, možného vzniku šikany (zejména ve výrazně chlapeckém kolektivu). Matěj je pozitivní, usměvavý, snaživý. Vyhovují mu činnosti, které vycházejí z jasně daného postupu, systému. Je ochotný, ochranný, precizní, má rád zvířata. V domácím prostředí se zapojuje do běžných prací na zahradě (sběr ovoce, třídění odpad). Ve volném čase hraje na klavír, činí pokroky, hraje hry na PC – konstrukčního charakteru (stavba zahrádky). Domácí příprava je s podporou matky v rozsahu 2 – 3 hod. denně. Chlapec nemá reálnou představu o náplni jednotlivých profesí. Své preference odvozuje ze svých zkušeností, žije přítomností (atraktivní jsou pro něj práce typu hudebník, pokladník, matematický statistik). Avšak je potřebné orientovat se na činnosti spíše pomocného charakteru, s dohledem zodpovědné osoby, která bude zaštiťovat kvalitu práce a zároveň i „bezpečí“ pro Matěje.

Při volbě dalšího studia doporučujeme volit školu v místě bydliště chlapce, učebně méně náročnou, se zkušenostmi práce s žáky s potřebou podpůrných opatření (dle § 16 odst. 9 školského zákona). Při výběru vhodné profesní orientace je v současné době prioritní další pozvolný rozvoj sociálních dovedností. Postupná adaptace na zásadní životní změny: nové školní prostředí (změna v režimu, sociálním prostředí, vzdělávacích přístupech) s maximální mírou podpory, klidného vedení, možnosti individualizace vzdělávání. Studium Dvouleté katolické školy (se kterou je zákonný zástupce v kontaktu) se jeví jako velmi vhodné, studium oboru lze individuálně rozložit, jde o prostředí s nižším počtem žáků. Nedoporučujeme volit výběrové školy s všeobecným zaměřením s důrazem na výkonnost dítěte, dále učební obory s převažujícím chlapeckým kolektivem, školy se zvýšenými nároky na dopravní dostupnost.

Příklad z praxe:

Josef

V péči PPP od roku 2011 se závěrem nerovnoměrný psychomotorický vývoj, porucha aktivity a pozornosti, dysgrafické a dyspraktické obtíže, komplikované nevýhodným typem lateralit a pervazivní vývojovou poruchou nespecifikovanou. U chlapce byla rovněž zjištěna snížená míra frustrační tolerance a odolnosti k zátěži, zvýšená unavitelnost, dále vyšší míra úzkosti, kterou chlapec projevuje ve zkouškových výkonových a nejasně strukturovaných situacích, dále pak v situacích náročných na schopnost adaptace a přizpůsobení. Byla realizována integrační opatření v běžné třídě s asistentem pedagoga. K dispozici je vyjádření pedopsychiatra z 5/2013, které popisuje

reálné obtíže chlapce v komunikaci a sociálním chování. Vyšetření bylo zaměřeno na posouzení vhodné profesní orientace chlapce. Rodiče preferují školy v nejbližším okolí vzhledem k plánovanému každodennímu dojíždění. Josef hodnotil své schopnosti, zájmy, vlastnosti a profesní představy v rámci diagnostického rozhovoru, Dotazníku profesní orientace (John Holland) a Dotazníku sebehodnocení vlastních schopností a dovedností. Sám preferuje spíše činnosti, které vyžadují samostatnou práci s důrazem na kvalitní výsledek, dobrou výkonnost a vytrvalost. Vyhovující jsou pro chlapce profese vyžadující řádné a systematické zacházení s čísly, daty a informacemi. Vhodné jsou takové obory, ve kterých není kladen důraz na kreativitu, ale na jasný postup, který je předem dán, vyhovující je i určitá stereotypie v pracovních úkonech. Doporučujeme maturitní obor zaměřený na informatiku, ekonomiku, účetnictví. Vhodné je osobně kontaktovat školy odpovídající profilu (kontakty matce a žákovi předány), využít dny otevřených dveří. Diskutovány byly školy se studijními obory: Informatika v ekonomice, Obchodní akademie.

Z rozhovoru s matkou i s Josefem, z přímého pozorování při vyšetření, je zřejmý pozitivní posun v oblasti vnitřní motivace k učení, vzdělávání (Josef se samostatně a zodpovědně připravuje na výuku, nevyžaduje kontrolu), chování, přizpůsobování se situacím, požadavkům, lidem, snaží se chápat pohnutky druhých lidí. I v sociálních situacích se již snaží zorientovat, správně se rozhodnout a reagovat přijatelným způsobem, v sociálním kontaktu je méně obratný, ale snaží se být zdvořilý. Celkově je trpělivější, systematictější. U slovních, ale zejména písemných instrukcí potřebuje jednoznačné zadání nebo zadání v postupných bodech, dokáže ale za podmínek navýšení času dešifrovat i neznámé instrukce, řídit se klíčovými slovy, najít si známý systém, vybavit si aplikační pravidlo. Josef má nevýhodný typ laterality (dominance pravé ruky a levého oka), píše pomalým tempem. Písmo je značně neuspořádané, méně čitelné. V diagnostickém diktátě občas chyboval, potřeboval více času na zdůvodnění jevů i na kontrolu. V didaktickém testu z českého jazyka pracuje většinou samostatně, pouze s občasnou dopomocí – připomenutí učiva, poskytnutí navýšeného času na přečtení instrukce. Josef se snaží číst rychle, čte zbrkle, překotně, přesto v daném časovém limitu přečte méně textu, než by odpovídalo jeho schopnostem, množství získaných informací je nižší.

Přečtený text vypravuje svými slovy, s drobnými nepřesnostmi, dopomoc potřebuje při pochopení pointy příběhu, co je mezi řádky. V didaktickém testu z matematiky prokazuje dobré znalosti, opírá se o dobré teoretické znalosti, argumentuje, snaží se najít řešení. Chyb se dopouští z nepozornosti nebo nedokonalého porozumění zadání, někdy je potřeba v počátku práce připomenout učivo, postupy. Speciálně pedagogickými zkouškami byla zjištěna přetrvávající oslabení v oblasti jemné motoriky, grafomotoriky, zrakové paměti, jazykového citu a artikulační obratnosti. Vyhovující jsou pro chlapce profese vyžadující řádné a systematické zacházení s čísly, daty a informacemi.

Vhodné jsou takové obory, ve kterých není kladen důraz na kreativitu, ale na jasný postup, který je předem dán, vyhovující je i určitá stereotypie v pracovních úkonech. Doporučujeme maturitní obor zaměřený na informatiku, ekonomiku, účetnictví. Vhodné je osobně kontaktovat školy odpovídající profilu (kontakty matce a žákovi předány), využít dny otevřených dveří. Diskutovány byly školy se studijními obory: Informatika v ekonomice, Obchodní akademie.

Příklad z praxe:

Jan

Chlapec byl v minulosti v péči PhDr. Lose pro výchovné obtíže, stavy deprese vázané na nezdary v péči neurologie MUDr. Popelkové (6/11) syndrom ADHD, horší motorická koordinace. VFN (7. 2. 2013) – depresivní ladění, výběrovost v jídle, afektivní reaktivita. MUDr. Schmidtové (19. 1. 2016) Aspergerův syndrom, dysortografie se sekundární dysortografickou chybovostí, ADHD, strabismus, porucha spánku. Dle aktuálního sdělení maminky došlo k pozitivnímu posunu týkající se zejména samostatnosti Jana v přípravě na výuku. Jan je ambiciózní, sám na sebe náročný. Nejistý je v učivu matematiky, potřebuje více času na vypracování, ujištění o správnosti postupu. Aktuální vyšetření

bylo zaměřeno na posouzení vhodné profesní orientace. Neverbálním testem kognitivních schopností (Raven) byl zjištěn výkon odpovídající hornímu pásmu průměru. Jan pracoval pomalým tempem. Mimika je chudá. Odpovědi krátké, přiléhavé, bez spontaneity, oční kontakt chlapec navazuje bez obtíží. Testem zjišťujícím psychomotorické tempo, kvalitu pozornosti, flexibilitu v myšlení byly zjištěny celkově podprůměrné výsledky, oslabení bylo shledáno jak v oblasti zaměřené pozornosti, tak i v oblasti pozornosti rozdělené, schopnosti rychle přepojovat mezi vizuálními podněty, vizuomotorické koordinace. Kapacita krátkodobé sluchové paměti je snížena. Jan je velmi nejistý, co se týče vlastních představ o budoucím povolání. Své zájmy, schopnosti, úspěchy má tendence bagatelizovat. Motivace ke školní práci je vázána na autoritu učitele. Dochází na soukromé doučování z anglického jazyka. Sám se účastnil olympiády z anglického jazyka ve škole. Domácí příprava je samostatná, rodiče v případě potřeby pomáhají. Jan rád dělá aktivity navíc v předmětech zeměpis, chemie, přírodopis, dějepis. Ve volném čase zkoušel úpravu fotografií, sám se dokázal naučit program Photoshop, rodiče zajistili soukromé doučování v oblasti programování. Zajímá se o přírodu, zvířata, v běžném životě jej však limituje snížená tolerance k pachům. Rodiče zvažují školu v dojezdové vzdálenosti od místa bydliště. Při vyšetření bylo dále využito řízeného rozhovoru s rodiči, žákem, Dotazníku sebehodnocení vlastních schopností a dovedností, Dotazníku profesní orientace a Inventáře pracovních činností (Holland). Zákonnému zástupci bylo doporučeno zaměřit se při volbě konkrétní školy na maturitní obory zaměřené na ekologii, ochranu životního prostředí, případně okrasné a produkční zahradnictví, které nejsou zaměřeny výrazně výkonově, třídy budou koedukované (nižší sociální zátěž). Druhou volbou může být obor informační technologie (programování).

Jan preferuje oblasti práce, ve kterých může uplatnit svou zodpovědnost, samostatnost, nevyhýbá se řešení problémů, preferuje samostatnou práci. Spíše nevhodné jsou obory umělecky zaměřené, sociální a ekonomické.

8. Dostupnost školy

- I Profesní příprava žáků s poruchou autistického spektra je většinou limitována mírou závažnosti jejich poruchy – profilem faktorů, které mají podstatný vliv na jejich postižení (schopnost porozumění a používání funkční verbální i neverbální komunikace, zájem o sociální kontakt, přiměřené emoční vnímání a prožívání – míra frustrační tolerance, schopnost dodržovat obvyklá pravidla sociálního chování, způsobilost věnovat se činnostem a aktivitám, které jsou součástí výuky, resp. organizovat si naplnění svého volného času mimo prostor školy) a je ovlivněna rovněž úrovní jejich rozumových schopností a praktických dovedností.

Možností pokračovat ve vzdělávání po ukončení povinné školní docházky je více, děje se tak většinou formou individuální integrace do jednotlivých typů středních škol.

Většina žáků s PAS pokračuje ve vzdělávání v některém typu středních škol – ve školách praktických, v učebních oborech středních odborných škol, v gymnáziích. Předpokladem studia na střední škole jsou rozumové schopnosti, které umožní žákovi osvojit si učivo, dosáhnout plánovaných výstupů vzdělávacích programů. Volba střední školy by neměla být určena pouze zájmem žáka, ale při výběru oboru je třeba vnímat jeho oslabené dovednosti (časová a prostorová orientace – schopnost dojíždění, samostatnost v sebeobslužných dovednostech – možnost pobytu na internátě) a zúročit jeho silné stránky.

- D Učitelé střední školy i pedagogičtí pracovníci ubytovacích zařízení pro žáky by měli mít vždy se souhlasem rodičů k dispozici důležité informace o potřebách žáka, o jeho schopnostech a dovednostech (problémech).

Někteří z žáků potřebují pro úspěšné zvládnutí studia na střední škole využívat podpory vhodného asistenta pedagoga, příp. dopomoci vychovatele (průvodce) u činností v pobytovém zařízení (internát).

Při přechodu na střední školu je klient vystaven nutnosti adaptovat se v novém prostředí – budova školy, budova školní jídelny (pokud není součástí školy), přesun z místa pobytu do školy a do jídelny,

kmenová třída a odborné učebny, prostor šaten. Velmi náročné pro něj může být zvládnutí kontaktu s novými vyučujícími, s novými spolužáky, s nepedagogickými pracovníky v nové škole. Změní se tím veškeré okolnosti, na které se adaptoval v době docházky na základní školu.

Proto je další okolností, které klient s poruchou autistického spektra a jeho rodiče zvažují při volbě studijního oboru, nutnost zvolit školu v místě bydliště anebo obor, který nabízí škola mimo okruh dojezdu, a tedy nutnost využít ubytování na internátě.

I. Bydlení doma

Pro většinu rodičů žáků s PAS bývá první volbou výběr střední školy dostupné v místě jejich bydliště. Pokud je škola vzdálena do 30 kilometrů, snaží se rodiče zorganizovat si svůj pracovní rozvrh tak, aby mohli své dítě do školy dopravovat a po vyučování jej zase vyzvedávat (autem, vlakem). Někteří rodiče se však řídí radou pracovníků SPC a snaží se využít prázdniny jejich dítěte k natrénování cesty do školy (zpočátku s plným doprovodem rodiče, postupně s dohledem – rodič sleduje konání dítěte zpovzdálí, s kontrolou pomocí telefonu, nakonec již samostatné cestování dítěte).

Možnost samostatného dojíždění do střední školy (internátu) často limituje přetrvávající nesamostatnost a nepraktičnost oproti svým vrstevníkům v každodenních činnostech:

Vybrat si oblečení odpovídající aktuálnímu počasí, pohlídat si čas odchodu z domu, zkontrolovat domovní dveře – nenechat je v roztržitosti otevřené, sledovat čas odjezdu autobusu – odhadnout rychlost chůze, sledovat místo výstupu z autobusu, příp. požádat řidiče o upozornění, nezapomenout si v dopravním prostředku své věci – školní batoh, části oblečení.

Rodiče často poskytují svému dítěti v období základního vzdělávání v domácím prostředí „servis“ – dítě tak neovládá základní sebeobslužné činnosti samostatně, musí být slovně vedeno a připomínáno, je nutný zvýšený dohled. Minimálně také využívají nabídek neziskových organizací a spolků k zařazení svého dítěte do zimních či letních pobytových táborů (kde by si muselo zvykat na nové prostředí, režim a lidi), dítě většinou vyžaduje pouze „své“ oblíbené aktivity ve „svém“ známém prostředí – nejčastěji je to hraní her na počítači ve vlastním pokoji, s volným režimem spánku, jídla, hygieny. Výhodou bydlení doma je známé prostředí. Klient si nemusí zvykat, ví, kde má uložené vlastní věci. Rodina klientovi nabízí maximální podporu ve smyslu psychické podpory i podpory v péči o osobní potřeby. Domácí prostředí umožňuje zcela individualizovaný denní režim.

V domácím prostředí ale hrozí riziko, že rodiče neodhadnou vhodnou míru své pomoci a nabízí klientovi vyšší míru péče, než by bylo vhodné vzhledem k věku. Často je klient opečováván intenzivněji, než je vhodné. Nedokáže v přiměřenou dobu postupně na dítě přenést určité kompetence.

II. Internát

Prostředí internátu a odloučení od nejbližší rodiny s sebou nese řadu rizik, ale i pozitivních momentů. Aby klient internát zvládl, musíme zvážit řadu okolností.

a – kontaktní osoba/asistent – běžné studenty má na starosti na internátě vychovatel, který obvykle zajišťuje dohled nad větší skupinou ubytovaných (často se jedná o žáky různých středních škol). Student s PAS potřebuje, aby měl na internátě možnost kontaktu s jasně určenou osobou – na tohoto člověka má možnost se obracet při řešení veškerých obtížných situací. Protože ale řada klientů nedokáže své obtíže formulovat nebo na vlastní limity nahlíží zkresleně, musí tato kontaktní osoba monitorovat jeho fungování i ve chvílích, kdy on sám o podporu nežádá. Tento „dohled“ ale musí realizovat velmi citlivě, aby se nezhoršovala jeho pozice v rámci vrstevnické skupiny.

Pokud je u klienta vysoká potřeba přímé individuální podpory, lze v rámci platné legislativy poskytnout klientovi podporu ve formě asistenta pedagoga pro školské zařízení.

Ať se bude jednat o kontaktního člověka z řad vychovatelů nebo o asistenta, musí být tento člověk velmi podrobně seznámen se specifiky klienta – konkrétní symptomatikou, rituály, obsesivními

projevy, zájmy, obrannými mechanismy či projevy problémového chování. Současně by měl být vybaven i strategiemi, jak dopad těchto specifík zmírnit.

b – volba spolubydlícího – je nutné zvážit možnost spolubydlícího či jednolůžkového pokoje. V rámci socializace by bylo přínosné, pokud by se soužití se spolubydlícím podařilo. Pokud to vedení internátu ve spolupráci s rodiči a ŠPZ zvažuje, pak bude zřejmě lepší volit ze studentů vyššího ročníku (vychovatelé je již znají a mohou tedy vytipovat studenta, který by toto soužití zvládl a byl tolerantní, s pozitivním osobnostním obrazem).

Výhodou jednolůžkového pokoje bude eliminace konfliktů, ale současně může být rizikem izolace klienta. Nabízí se také možnost zvolit za spolubydlícího studenta, který má také speciální vzdělávací potřeby (PAS nebo jiný typ handicapu). Vyladit soužití dvou „jinakostí“ se ale nemusí zdařit optimálně.

P Příklad z praxe:

Jana byla přijata na střední školu vzdálenou 80 km od místa bydliště. Podařilo se jí ubytovat na internátě, který zajišťoval péči o menší množství ubytovaných, z nichž několik mělo speciální vzdělávací potřeby. Jako spolubydlící pro ni byla zvolena nevidomá dívka (studentka 2. ročníku jiného studijního oboru). Jana byla z domova zvyklá po návratu ze školy 2 hodiny odpočívat a pak se začít připravovat do školy. Její spolubydlící se ale v tuto dobu obvykle setkávala se svými přáteli a ke školním povinnostem usedla až po večeři. Jana se nedokázala na učení soustředit v době, na kterou byla zvyklá, ani v době, kdy se učila spolubydlící. Ta totiž využívala při přípravě čtecí zařízení s hlasovým výstupem.

Jana komplikovala i fungování nevidomé dívky – často nechávala své věci odložené jinde než na svém psacím stole či lůžku a spolubydlící o ně zakopávala a docházelo k drobným zraněním.

Po asi 3 měsících komplikovaného soužití bylo přistoupeno k rozdělení dívek do dvou pokojů.

c – orientace v čase – vzhledem k poruše exekutivních funkcí potřebuje klient mít zajištěnou přiměřenou vizualizaci času (týdenní režim, denní režim, diář ...). Současně potřebuje podporu při plánování – kdy a jak dlouho se věnovat určitému úkolu (příprava do školy na další den, dílčí kroky při práci na dlouhodobých úkolech, čas věnovaný odpočinku a relaxaci ...).

d – příprava do školy – je nutné dohlédnout na to, aby příprava do školy byla optimální – klienti s PAS mohou mít problémy při volbě, které školní povinnosti jsou aktuálně důležitější a které lze odložit na jiný čas. Někteří mohou potřebovat přímou podporu při „učení se“ – vysvětlit nejasné pojmy, pomoci s pochopením souvislostí, pomoci s nácvikem užití vizualizačních pomůcek. Někteří budou potřebovat podporu i v oblasti motivace (zejména u výukových témat subjektivně méně atraktivních).

e – péče o osobní věci – zejména na počátku pobytu na internátě bude potřebovat pomoci s uložením osobních věcí (přiměřená dělba úložného prostoru s případným spolubydlícím), později citlivé monitorování udržování pořádku v osobních věcech.

f – osobní hygiena – oblast osobní hygieny je velmi citlivým tématem. Klient nemusí mít zcela zvnitřněna pravidla osobní hygieny nebo je naopak až obsedantně čistotný. Oba tyto protipóly s sebou nesou komplikace. Je nutné zajistit optimální frekvenci i kvalitu péče o zuby, vlasy i celé tělo. Pro klienta může být náročné využití společných sprch, je možné např. využít koupelny pro personál, která umožní přiměřenou míru intimity. U děvčat je důležité i zajištění kontroly v období puberty. Volba pracovníka pověřeného kontrolou této oblasti je velmi důležitá (tento člověk musí být chráněn před nařčením ze zneužití svých pravomocí).

g – oděv – na internátě musíme zajistit citlivou kontrolu volby oděvu s ohledem na aktuální počasí. Někteří klienti potřebují osobní či vizuální pomoc při výměně spodního prádla (např. tak, že již z domova má klient prádlo uložené v jednotlivých sáčkích označených názvy dní). Prostor na uložení použitého prádla by také měl být přesně stanoven (popřípadě i přiměřeně označen).

h – jídlo – u řady klientů se vyskytují různá jídelní specifika. Může se projevit velká výběrovost v jídle (takže může být ohrožena výživová hodnota jídla) nebo naopak nebržděné přejídání se. Některým klientům může vadit návštěva společné jídelny. Na většině internátů je v dnešní době řešena nabídka snídání formou švédských stolů – to umožní volbu akceptovaných jídel. Komplikovanější to může být u oběda – možnost volby ze 2 – 3 jídel může být pro klienta stresující.

P Příklad z praxe:

Jan si sám zvolil studijní obor a byl velmi motivovaný k jeho zvládnutí. Na internátě ale došlo k podcenění jeho jídelních specifik ze strany personálu. Pokud bylo v nabídce jídelně cokoli, co Jan nejedl, tak prostě nešel jíst. Často se pak stalo, že byl 2 i 3 dny zcela bez jídla – i když měl s sebou dostatek financí, aby si v případě potřeby mohl koupit náhradní jídlo. Sice vždy navštívil obchod, nedokázal se ale rozhodnout, co si koupit, a tak raději nekoupil nic.

Rodiče to zjistili až na základě rapidního úbytku hmotnosti.

Zlepšit situaci s jídlem se nepodařilo ani po intervenci rodičů a ŠPZ, proto rodiče raději zvolili přerušení studia.

ch – spánkový režim – nemusí se krýt doba nočního klidu a doba, kterou k odpočinku potřebuje klient (ať již ve smyslu brzkého ukládání na lůžko nebo naopak velmi malá potřeba spánku). Problematické to může být při soužití se spolubydlícím.

i – zdravotní stav – řada klientů je medikována, proto je nutná kontrola užití preparátu v lékařem doporučenou dobu. Někteří to zvládnou s vizualizací, u některých bude nutný přímý osobní dohled pověřeného pracovníka. Personál musí také monitorovat příznaky běžných onemocnění, které se mohou projevit v průběhu týdne.

j – smyslové podněty – řada klientů má hyper nebo hyposenzitivitu na smyslové podněty. Mohou jim vadit zvuky ozývající se v nočních hodinách v budově i z ulice, vůně a pachy uvolňující se od ostatních ubytovaných nebo z prostoru samotného (materiál nábytku, pachy z prostor pro osobní hygienu), nemusí vyhovovat typ osvětlení. Někteří klienti mají obtíže s termoregulací a nemusí jim vyhovovat teplotní podmínky (já chci větrat, spolubydlící nechce, topná sezóna).

k – osobní volno, zájmy – vhodná náplň volného času se může velmi lišit v představě klienta a v představě pečujících dospělých. Řada klientů cítí takovou odpovědnost za zvládnutí nároků studia, že si nedopřejí žádný odpočinek a jsou schopni věnovat se školní přípravě až do naprostého vyčerpání. Někteří by se naopak dlouhé hodiny dokázali věnovat hrám na počítači či sběratelské vášni a nedokáží si vyčlenit čas na povinnosti. Zde je zcela na místě vizualizace času (viz bod c).

l – rizika – klienti s PAS jsou nápadností svých projevů často snadným terčem šikany ze strany vrstevníků. Může být pro ně samotné těžké odlišit, které chování vrstevníků je již za hranou normy. Může docházet k morálnímu zneužívání (pod rouškou slibu přátelství – „Když uděláš ... budeme s tebou kamarádit“). Nelze vynechat ani riziko sexuálního zneužití.

Je důležité vědět, že signály narůstajícího stresu při dlouhodobém neuspokojení potřeb či nutnosti podřídit se internátnímu režimu se u klienta mohou projevit plíživě. Obtíže se mohou prezentovat prostřednictvím psychosomatických projevů, může se objevit problémové chování jako obranný mechanismus, může sklouznout do naprosté pasivity. U některých klientů se stres z internátu může navenek projevit až o víkendu v domácím prostředí – a rodiče mohou mít pocit, že selhávají ve své roli. Identifikace příčiny může být komplikovaná.

Pokud se ale podaří podmínky na internátě nastavit přiměřeně k jeho potřebám, může to velmi výrazně posílit klientovu samostatnost a osobní kompetence. Může se velmi zlepšit míra funkčnosti a klient může díky tomu zvýšit své osobní šance na zvládnutí „života“ v dospělosti.

P

Příklad z praxe:

Petrovi byl Aspergerův syndrom diagnostikován ve třinácti letech. Základní vzdělávání absolvoval ve spádové škole (od 7. třídy s dopomocí asistenta pedagoga) s průměrným prospěchem. V běžných činnostech byl málo samostatný, nepraktický, špatně se orientoval v čase, v jízdách řádech. Nezkontroloval si své oblečení, bylo mu jedno, zda je čisté. V sociálních vztazích byl neobratný, nedokázal si požádat o pomoc, na kritiku své osoby ze strany druhých reagoval přecitlivěle, nedokázal posoudit dopad svého jednání na ostatní. Vyřčená pravidla chování bral doslovně, dohadoval se o významu, při jejich porušení reagoval afektem. Spolu s rodiči si zvolil střední vzdělávání ve městě vzdáleném od bydliště 10 km, v učebním oboru Zedník (jeho otec rovněž pracuje ve stavebnictví, slíbil mu pomoci s učivem odborných předmětů, se zajištěním odborné praxe). Příprava Petra na možnost dojíždění probíhala při pravidelných cestách do města za nákupy. Rodiče ho trénovali v dovednostech spojených s cestováním autobusem (nutnost sledovat digitální čas na hodinách před odchodem z domova, volit přiměřené tempo chůze, jít stále stejnou trasou, schovat se při špatném počasí do kryté zastávky mezi ostatní čekající lidi, slušně a správně si požádat o jízdenku, překontrolovat si peníze, zvládnout nutnost stání v autobuse – nevyžadovat místo k sezení, sledovat jednotlivé zastávky, vystoupit včas). V nové škole byl integrován s podporou asistentky pedagoga po celou dobu výuky i praxe. Osobu paní asistentky znal, měl k ní důvěru, ona rozuměla jeho specifickým potřebám, byla ochotná mu pomoci mnohdy nad rámec svých povinností – pravidelný telefonický kontakt s rodiči („dojel v pořádku, vyzvedla jsem ho na zastávce“, „úkoly má zapsané v diáři, písemná práce se bude týkat tohoto tématu ...“). Petr měl díky profesionálnímu přístupu jednotlivých pedagogů školy a lidskému přístupu paní asistentky v průběhu studia výborné výsledky, dosáhl stipendia a rovněž jeho chování bylo bezproblémové. Závěrečné zkoušky úspěšně vykonal s využitím přiznaných podpůrných opatření (uzpůsobení podmínek k JZZK). Rozhodl se pokračovat v dalším vzdělávání ve stejné škole, v učebním oboru Instalatér. Po vzájemné dohodě (Petr, jeho rodiče i paní asistentka) mu bylo doporučeno pokračovat ve studiu vybraného oboru, kdy se teoretická výuka týká jen odborných předmětů (všeobecné má uznané), dopomocí paní asistentky využívá zřídka (sdílí ji s dalším studentem), odborný výcvik vykonává již samostatně (individuální přístup mu poskytuje mistr). Petr je motivován i tento obor v letošním roce úspěšně ukončit, plánuje se věnovat práci řemeslníka. Rád by se osamostatnil, našel si bydlení, v posledním roce dojíždí vlakem za kamarádem do krajského města. Rodiče jsou připraveni mu pomoci.

Příklad z praxe:

Jana je šestnáctiletá slečna, které byla porucha autistického spektra diagnostikována v 8 letech. Její postižení je kombinované, dívku velmi limituje závažná řečová porucha a výrazný psychomotorický neklid. Přesto je její pracovní chování dlouhodobě na velmi dobré úrovni. Základní vzdělání absolvovala v běžné škole vzdálené od bydliště 15 km, ve třídě pro žáky se speciálně vzdělávacími potřebami, s dopomocí přítomné asistentky pedagoga, s průměrnými výsledky. V průběhu letních prázdnin Jana pravidelně zvládla pobyt na táboře. Našla si tam kamarády, se kterými udržovala telefonický kontakt, v posledním roce školní docházky za nimi dojížděla do vzdáleného města na návštěvu. Matka ji vždy vedla k samostatnosti, Jana měla velkou snahu tyto výzvy zvládnout. Dohled maminky po telefonu přijímala, byla poučena o obezřetném chování vůči cizím osobám. Asistentka pedagoga s ní během přestávek trénovala sociální dovednosti, vysvětlovala reakce druhých, nabízela vhodné chování ze strany Jany.

Její přítomnost ve třídě byla nutná s ohledem na zvyšující se míru úzkostí a afektů Jany v reakci na komentáře spolužáků. Přihlášku na střední vzdělávání si Jana vyplnila dle svých zájmů – keramika, pečení. Byla přijata do oboru H – Cukrář, teoretickou výuku i odborný výcvik vykonávala v budovách školy, v domluvených hotelech v krajském městě. Pokoj na internátě od počátku sdílela se dvěma dívkami. Jejich spoluzití bylo náročné pro Janu i děvčata (neměly stejný spánkový režim,

rušily se vzájemným povídáním, hádkami, narážely na své zvyklosti při úklidu, hygieně). Po dohodě s pedagogickými pracovníky internátu bylo Janě umožněno dle potřeby se přemístit do klidové místnosti, učení si připravovala ve studovně internátu, pravidelně konzultovala s paní vychovatelkou. Při vzdělávání ve škole odmítla využívat dopomoc asistentky pedagoga, jednotliví vyučující se jí snažili poskytovat individuální přístup (vyšší míra ověření pochopení učiva, možnost vlepovat si do sešitů vytištěné poznámky ad.). Během prvních měsíců studia Jana zjistila, že náročnost učiva u ní vyvolává neklid a úzkost. Nedokázala se věnovat samostatně práci při odborném výcviku v kuchyni hotelu, nezvládala jednotlivé činnosti ani po delším zácviku a prodloužení časového limitu. Po třech měsících si ve spolupráci s výchovnou poradkyní školy dojednala přestup do méně náročného oboru E – Stravovací a ubytovací služby. Nyní je velmi spokojená, její školní výsledky jsou velmi dobré, práce v kuchyni internátu (praxe) ji těší, peníze od rodičů i ze školy si šetří, má v bance zřízen vlastní účet, pečlivě si sleduje zůstatek přes bankomat i mobilní telefon. V současné době se pravidelně stýká v místě školy se svým chlapcem, dochází do jeho rodiny (rodiče s kontakty souhlasí). Jana je velmi motivovaná obor úspěšně zakončit, práci se nadále věnovat, najít si odpovídající zaměstnání.

Příklad z praxe:

Mirkovi byla porucha autistického spektra – Aspergerův syndrom diagnostikován v necelých čtrnácti letech. Potřebu vyšetření Mirka ve Speciálně pedagogickém centru doporučil jeho třídní učitel, který, ač sám s chlapcem neměl vážnější problémy, musel reagovat na stížnosti ostatních vyučujících, do jejichž výuky se Mirek často nedostavoval (zaspal celé dopoledne), rovněž si neplnil školní povinnosti. Pan učitel jej charakterizoval jako tichého hochu, bez většího zájmu o okolí, který se jindy snaží na sebe připoutat pozornost ostatních spolužáků (schovává jim věci). Má jistý smysl pro humor. Rovněž určitý inteligenční potencionál, který plně nevyužívá. Základní školu ukončil v místě bydliště s průměrným prospěchem. V následujícím školním roce začal studovat na střední průmyslové škole obor informační technologie. Poslední prázdniny společně s maminkou trénoval cestování na internát a školu. Snažil se zautomatizovat si jednotlivé kroky – vyhledat si na počítači vhodné spojení, odhadnout nutný čas, zanést si do telefonu potřebné kontakty (číslo maminky se naučit zpaměti). Uzpůsobení podmínek pobytu na internátě bylo dopředu dojednáno při společné schůzce ve škole s pedagogickými pracovníky – vychovateli. Mirek získal pokoj jen pro sebe, pan vychovatel mu sepsal na karty umístěné na dveře pokoje jednotlivé denní činnosti i čas, kdy je nutné je splnit. Mirek tento rozvrh respektoval a oproti domácímu prostředí dodržoval spánkový i stravovací režim, čas na přípravu na vyučování. Pouze mimoškolních aktivit se neúčastnil, spolužáky ve školní třídě sledoval a uznával, na internátě je však nevyhledával. Výuku ve škole se zpočátku snažil zvládnout bez jakékoliv dopomoci (zákonný zástupce – maminka zapomněla požádat o vypracování individuálního vzdělávacího plánu), jednotliví učitelé mu v přiměřené míře poskytovali individuální přístup. Od druhého ročníku využíval pedagogickou intervenci k předmětu matematika. Mirek úspěšně došel až do maturitního ročníku.

Uzpůsobení podmínek maturitní zkoušky nepoptával, předměty si zvolil tak, aby zkoušku zvládl. V průběhu studia začal využívat v mobilním telefonu aplikaci diář – úkoly si nezapomínal vypracovat. Do školy i na brigádu, kterou vykonává během víkendů v místě bydliště, se dostavuje včas. Výdělek si šetří, plánuje získat řidičské oprávnění na osobní automobil. Aktuálně se rozhoduje o případném pokračování ve studiu na vysoké škole, kde by rád zúročil svoje znalosti a dovednosti v oblasti výpočetní, audio a video techniky.

9. Časová náročnost studia...než se rozhodnu...

- I** Volba střední školy je dalším z důležitých životních mezníků každého člověka. U žáků s PAS je tato volba ovlivňována mnoha specifickými faktory, které běžná populace vůbec neřeší. Jedním z nich je časová náročnost studia.

Studijní předpoklady ... na co se hodím?

- D** Před zahájením procesu výběru střední školy doporučujeme využít nabídky školského poradenského zařízení, kde je klient s PAS evidován, a absolvovat šetření profesní orientace a studijních předpokladů. Při vlastním výběru střední školy je možné vycházet z hodnocení dlouhodobých školních výsledků žáka, závěrů vyšetření školského poradenského zařízení a zájmů žáka. V některých studijních oborech je vyžadováno potvrzení o zdravotní způsobilosti uchazeče. Při výběru střední školy žák zpravidla spolupracuje s výchovným poradcem školy, může využít konzultací s odborným pracovníkem školského poradenského zařízení. Nabídka středních škol a otevíraných studijních oborů je prezentována na tzv. „burzách středních škol“, střední školy poskytují podrobné informace ke studiu ve „dnech otevřených dveří“.

Výběr střední školy z hlediska časové náročnosti

- I** Důležitým hlediskem při vlastním rozhodování o výběru střední školy je její dopravní dostupnost. Dojíždění významně zvyšuje nároky na časovou náročnost studia na střední škole.

Při hodnocení časové náročnosti studia je potřeba dále vyhodnotit rozložení času mezi:

- studium ve škole,
- studijní povinnosti (příprava do školy, plnění povinností, samostudium),
- zájmové/volnočasové aktivity,
- povinnosti spojené s běžným životem,
- relaxaci, odpočinek, spánek.

Kategorie středního vzdělávání a délka studia ... jaké mám možnosti?

Střední vzdělávání nematuritní

- Praktická škola jednoletá (dle KKOv obory v kategorii J, studium lze rozložit do dvou let). Určené zejména pro žáky s mentálním postižením.
- Praktická škola dvouletá (dle KKOv obory v kategorii J, studium lze rozložit do čtyř let). Určené zejména pro žáky s mentálním postižením.
- Dvouleté a tříleté obory vzdělání poskytující střední vzdělání s výučním listem (dle KKOv obory v kategorii E). Určené zejména pro žáky se zdravotním postižením a zdravotním znevýhodněním. Jsou koncipovány s nižšími nároky v oblasti všeobecného i obecně odborného vzdělání.
- Tříleté obory vzdělání poskytující střední vzdělání s výučním listem (dle KKOv obory v kategorii H).

Střední vzdělávání maturitní

- Čtyřleté obory vzdělání poskytující střední vzdělání s maturitní zkouškou, u kterých je součástí vzdělávání i odborný výcvik (dle KKOv obory v kategorii L).
- Čtyřleté obory vzdělání poskytující střední vzdělání s maturitní zkouškou (dle KKOv obory v kategorii K, M).

- §** Pozn.: KKOv – klasifikace kmenových oborů vzdělání, Nařízení vlády o soustavě oborů vzdělání v základním, středním a vyšším odborném vzdělávání)

Učební plán ... co s ním?

Učební plán je součástí Rámcových vzdělávacích plánů v jednotlivých oborech středního vzdělávání. Rámcové vzdělávací plány jednotlivých oborů středního vzdělávání jsou zveřejněny na webových stránkách Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (www.msmt.cz) a zpravidla bývají také zveřejněny na webových stránkách středních škol.

Učební plán specifikuje obsah celého studia. Nejdeme v něm:

- přehled vyučovaných předmětů v jednotlivých ročnících studia včetně odborného výcviku a praxe, pokud jsou součástí studia,
- počet vyučovaných hodin jednotlivých předmětů v jednotlivých ročnících včetně odborného výcviku a praxe, pokud jsou součástí studia.

Učební plán je velice cenný dokument, který poskytuje uchazeči informace o tom, zda obsah studia odpovídá jeho předpokladům, zájmům, ale i možnostem. Zároveň poskytuje informaci o časové náročnosti studia.

Rozvrh hodin ...co mi napoví?

Rozvrh hodin je zveřejňován na webových stránkách jednotlivých škol. Přestože rozvrh hodin je ve škole sestavován pro daný školní rok, může i uchazeči o studium na střední škole poskytnout informaci o tom, jak je zpravidla organizována výuka v dané škole v jednotlivých dnech. Poskytuje informace o pravděpodobné době zahájení vyučování a jeho konci, které si tak uchazeč může promítnout do svého časového snímku, do svého denního režimu. V případě, že uchazeč zvažuje výběr střední školy, do které bude muset dojíždět, může si do svého vlastního denního režimu promítnout čas vstávání, dobu jízdy do školy, pravděpodobný příjezd a příchod domů.

Další informací, kterou by si měl uchazeč zajistit, je, kde studenti vykonávají odborný výcvik či praxe, pokud jsou součástí studia. V případě, kdy jsou vykonávány na smluvních pracovištích mimo prostory školy, může tato skutečnost výrazně ovlivnit časovou náročnost studia.

Úprava organizace výuky a délky vzdělávání...je to na střední škole možné?

Ve středním vzdělávání lze upravit organizaci a délku vzdělávání výhradně při zachování obsahu a rozsahu vzdělávání stanoveného školním vzdělávacím programem. Změna organizace a délky vzdělávání může významně ovlivnit časovou náročnost studia v délce pobytu studenta ve škole.

- ***Uvolnění žáka z vyučování některého předmětu***

Ředitel školy může na základě žádosti zletilého žáka/zákonného zástupce a na základě existence závažných důvodů, zejména zdravotních, pro které se žák nemůže účastnit vyučování daného předmětu, z vyučování předmětu zčásti nebo zcela uvolnit. Žák nemůže být uvolněn z předmětu rozhodujícího pro odborné zaměření absolventa.

- ***Individuální vzdělávací plán***

Ředitel školy může s písemným doporučením školského poradenského zařízení povolit na základě žádosti zletilého žáka/zákonného zástupce nezletilého žáka se speciálními vzdělávacími potřebami, v tomto případě s PAS, vzdělávání podle individuálního vzdělávacího plánu. V individuálním vzdělávacím plánu může být stanovena zvláštní organizace výuky a délka vzdělávání při zachování obsahu a rozsahu vzdělávání stanoveného školním vzdělávacím programem.

Ředitel školy v individuálním vzdělávacím plánu stanoví termíny zkoušek.

Podmínkou pro stanovení individuálního vzdělávacího plánu tedy je, aby i při případném zkrácení doby vzdělávání žák/student splnil požadavky stanovené rámcovým vzdělávacím programem příslušného oboru vzdělání, ve kterém se vzdělává, tj. byl hodnocen z obsahu učiva.

Jak zvládnout střední školu z pohledu časové náročnosti ...jak si poradím?

I Práce s časem a s rozvržením času by se měla stát běžnou součástí denních aktivit žáků středních škol. Studentům s PAS doporučujeme

- sestavit si seznam denních činností s přibližným časovým rozsahem, vytvořit si časový snímek,
- sestavit si přehled času, který mají k dispozici,
- sestavit si denní plán činností,
- sestavit si týdenní plán plánovaných aktivit,
- stanovit si priority tak, aby veškeré činnosti a aktivity byly reálně splnitelné, byly v časové rovnováze,
- sestavit si dlouhodobý plán, do kterého zahrnují primárně aktivity a činnosti předem známé (např. termíny hodnocení a zkoušek, termíny odevzdání prací, prázdniny, exkurze, výlety, aktivity ve volném čase – dovolené, návštěvy apod.).

Při plánování žáci středních škol běžně využívají např. aplikace v mobilních telefonech.

Ukončení studia ve střední škole

Žáky i jejich zákonné zástupce je vhodné upozornit před přihlášením na konkrétní obor také na způsob jeho ukončení, aby získali rámcovou představu o tom, jakým způsobem zakončení studia proběhne a mohli tak předvídat, co je čeká.

Střední vzdělávání nematuritní

I Bývá ukončeno závěrečnou zkouškou různého rozsahu. Pro tuto zkoušku lze vydat ŠPZ uzpůsobení formálních a organizačních opatření, nikoli však obsahových. Žák musí splnit požadavky profilu absolventa, aby řádně obor ukončil.

Střední vzdělávání maturitní

Je ukončeno maturitní zkouškou. Pro tuto zkoušku vydává ŠPZ tzv. „*přiznané uzpůsobení podmínek*“, v rámci kterých lze uzpůsobit čas, po který je zkouška konána, formální úpravy textu zadání, kompenzační pomůcky jako je podpora vizualizace formou zvýrazňovačů, vizualizace času apod. Žák může mít doporučené různé slovníky. Lze také upozornit komisi na symptomy související s PAS tak, aby bylo možné tyto symptomy tolerovat a přihlédnout k nim při vyhodnocení průběhu maturitní zkoušky.

D Úpravy sebou přinášejí i některá omezení, na která je potřeba žáka také upozornit. Pokud má vydáno doporučení k uzpůsobení maturitní zkoušky, vykonává zkoušku sám, respektive se žáky, kteří mají doporučeno uzpůsobení ve stejném stupni. Zadání práce může vypadat odlišněji, než je tomu u spolužáků apod.

Způsob ukončování studia ve střední škole může být jedním z důvodů výběru školy. Reálnější očekávání průběhu a ukončení studia pomůže žákovi i zákonným zástupcům při rozhodování.

SEZNAM LITERATURY A DALŠÍCH POUŽITÝCH ZDROJŮ

FRIEDMANN, Zdeněk. *Specifika profesní orientace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a jejich pracovní uplatnění: Professional orientation of pupils with special educational needs and their job opportunities*. Brno: Paido, 2012. ISBN 978-80-7315-236-9

OPATŘILOVÁ, Dagmar a Lucie PROCHÁZKOVÁ. *Předprofesní a profesní příprava jedinců se zdravotním postižením*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5536-0.

Pracovní listy pro kariérové poradenství žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Praha: NZDM DROM, 2015.

VÍTKOVÁ, Marie, ed. a FRIEDMANN, Zdeněk, ed. *Profesní orientace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami; Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami: sborník z konference s mezinárodní účastí = Professional Orientation of Students with Special Educational Needs; Education of Students with Special Educational Needs: conference proceedings*. Brno: Paido, 2012. 78 s. ISBN 978-80-7315-231-4.

VOSMIK, Miroslav. *Inkluze a kariérové poradenství*. Praha: Raabe, [2018]. Dobrá škola. ISBN 978-80-7496-357-5.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Doporučený postup pro rodiče žáků s PAS před procesem přijímacího řízení na střední školu

Příloha č. 2: Diagnostické nástroje kariérového poradenství

Příloha č. 3: Žáci s PAS a vysokoškolské studium

Příloha č. 4: Diagnostický rozhovor při kariérovém poradenství

Příloha č. 1: Doporučený postup pro rodiče žáků s PAS před procesem přijímacího řízení na střední školu

D Výběr střední školy:

- sledovat nabídku oborů vzdělávání a vybrat si určitý obor,
- informovat se o vybrané SŠ na jejich webových stránkách (účastnit se Burzy SŠ a Dnů otevřených dveří, sledovat např. www.infoabsolvent.cz).

A. **Žák si vybral střední školu** (viz před odevzdáním přihlášky)

B. **Žák neví, jakou SŠ školu by si mohl zvolit:**

- je vhodné uskutečnit vyšetření v SPC zaměřené na profesní orientaci
- poradenský pracovník pomůže s výběrem SŠ

Před odevzdáním přihlášky:

- zajistit si formuláře přihlášek,
- je možnost, aby zákonný zástupce podal v SPC žádost o vystavení **Doporučení ŠPZ k uzpůsobeným podmínkám přijímacích zkoušek pro uchazeče se speciálními vzdělávacími potřebami** (žáka s PAS),
- vyplnit přihlášky a nechat si na nich potvrdit prospěch na ZŠ (pokud škola požaduje potvrzení o zdravotní způsobilosti žáka, je potřeba nechat si přihlášku potvrdit lékařem + přiložit Doporučení ŠPZ k uzpůsobeným podmínkám),
- zákonný zástupce žáka si vyzvedne u výchovného poradce ZŠ zápisový lístek,
- dohodnout se SPC postup při vystavení **Doporučení ŠPZ pro vzdělávání žáka na SŠ**.

Žáci s PAS bez MP

Maturitní vzdělání je možné dosáhnout v oborech:

- plné střední odborné vzdělání s maturitou (obory kategorie **M**): příprava má profesní charakter a délka studia je 4 roky. Po maturitě lze pokračovat ve vzdělávání na vysoké nebo vyšší odborné škole.
- Úplné střední odborné vzdělání s odborným výcvikem a maturitou (obory kategorie **L**): studium připravuje pro náročná dělnická povolání a nižší řídicí funkce. Absolventi získávají maturitní vysvědčení a mohou pokračovat ve vzdělávání na vysoké nebo vyšší odborné škole.
- Úplné střední všeobecné vzdělání (obory kategorie **K**): všeobecná příprava ve čtyřletých a víceletých gymnáziích (šestiletá délka studia, osmiletá délka studia).
- Vyšší odborné vzdělání v konzervatoři (obory kategorie **P**): šestiletá příprava v uměleckých oborech po ukončení 7. ročníku základní školy a osmileté studium oboru tanec po 5. ročníku základní školy. Studium je podmíněno výrazným talentem.

Střední vzdělání s výučním listem – obory:

- střední odborné vzdělání s výučním listem (obory kategorie **H**): tradiční učební obory s tříletou přípravou ve středních odborných učilištích. Po získání výučního listu lze pokračovat navazujícím nástavbovým studiem a získat i maturitu.
- Střední odborné vzdělání bez maturity i výučního listu (obory kategorie **J**): dvouleté obory se ukončují závěrečnou zkouškou. Výstupem je závěrečné vysvědčení.

Žáci s PAS, kteří se hlásí do oboru zřízeného dle § 16 odst. 9 školského zákona

K přihlášce na SŠ je nutno přiložit **Doporučující posouzení ŠPZ k přijetí na SŠ.**

Vyučení lze dosáhnout v oborech dvou kategorií a s různou délkou studia:

- nižší střední odborné vzdělání (obory kategorie E): studium je tříleté nebo dvouleté, výstupem je výuční list.
- Vzdělávání v praktických školách (obory kategorie C): jedno a dvouleté obory praktických škol.
- Po ukončení SŠ žák dosáhne středního vzdělání.
- Po přijetí žáka na SŠ je nutné zažádat v SPC o vystavení **Doporučení ŠPZ pro vzdělávání žáka se SVP.**

Ke stažení:

§

- **Vyhláška o přijímacím řízení ke střednímu vzdělávání** <http://www.msmt.cz/vzdelavani/stredni-vzdelavani/informace-o-prijimacim-rizeni-ke-strednimu-vzdelavani-podle>

Seznam zkratk:

MP	mentální postižení
PAS	poruchy autistického spektra
PPP	pedagogicko-psychologická poradna
SPC	speciálně pedagogické centrum
ŠPZ	školské poradenské zařízení
SŠ	střední škola
SVP	speciální vzdělávací potřeby
ŠZ	školský zákon
VŠ	vysoká škola
ZP	zdravotní postižení
ZŠ	základní škola

Příloha č. 2: Diagnostické nástroje kariérového poradenství

Diagnostické nástroje kariérového poradenství jsou do jisté míry souborem podnětů (úkolů, situací a otázek), jimiž poradenský psycholog záměrně vyvolává chování žáka, nabývající povahy aktuálního výkonu a reakcí, které vyžadují volbu specifických odpovědí, z nichž pak poradenský psycholog usuzuje na specifické zvláštnosti sledovaných psychických procesů, které mají rozhodující vliv na kariérový vývoj žáka. Stěžejní úlohu v diagnostickém procesu kariérového poradenství nesporně sehrávají testové metody jako standardizovaný způsob vyšetření, přičemž u všech žáků je exponován stejný podnětový materiál za stejných standardních podmínek.

Výběr testových metod uvedených v této příloze zahrnuje v převážné většině testy, které byly v předchozí době u nás publikovány, a jsou proto pro poradenské psychology, kteří se věnují ve své praxi kariérovému poradenství, běžně dostupnými nástroji skupinové či individuální diagnostiky schopností, osobnosti, stejně jako i motivace a zájmů, které sehrávají v procesu poradenské konzultace stěžejní úlohu. Převážná část z uvedených testových metod je zpravidla zadávána žákům v rámci pedagogicko-psychologického vyšetření ve formě skupinové administrace. Menší část testových metod je stejně tak užívána v rámci individuálního vyšetření, kdy jsou výsledky žáka u skupinově administrovaných testů nevyrovnané či nejednoznačné a snahou poradenského psychologa je získat v průběhu poradenské konzultace vzhled do struktury schopností, osobnosti, motivace či zájmů žáka či verifikovat některou z ověřovaných hypotéz rodičů, žáka či samotného poradenského psychologa. Omezená část testových metod je stejně tak zaměřena na testování různých dílčích psychických funkcí či schopností, které při skupinovém vyšetření významným způsobem ovlivnily celkový výkon žáků v určité oblasti. Alespoň základní orientace poradenského psychologa ve struktuře speciálních schopností žáka je totiž v oblasti kariérového poradenství stejně nutnou podmínkou komplexního přístupu, jako je tomu i v ostatních oblastech psychologického poradenství.

TESTOVÉ METODY K DIAGNOSTICE SCHOPNOSTÍ

Multidimenzionální testy inteligence

Následující přehled testových metod k diagnostice schopností žáků obsahuje většinou tzv. testové baterie, které jsou schopny poskytnout poradenskému psychologovi informace o výkonu žáka v jednotlivých subtestech, který je zachycen v testovém profilu žáka. Většina testových metod, umožňujících profilovou analýzu aktuálního výkonu či osobnostních charakteristik žáka, zpravidla vykazuje vysokou validitu testových výsledků.

Váňův inteligenční test (VIT)

Autor/autoři: J. Váňa

Úprava: V. Hrabal, st., O. Radošovská

Psychodiagnostika, Bratislava 1975

Verbálně numerický inteligenční testový soubor VIT je vhodný zejména k diagnostice schopností žáků ve věku od 11 do 15 let v rámci kariérového poradenství, kdy je účelné skupinové testování. Váňův inteligenční test obsahuje dvě paralelní testové formy, které v 6 subtestech (rozkazy, počty, věty, rozlišování, řady, analogie, symboly) měří nejen globální intelektové schopnosti žáků, ale i verbální a numerické předpoklady žáků stejně jako i jejich dílčí psychické funkce (úroveň čtení s porozuměním, schopnost logicko-numerického myšlení, verbální úsudek, schopnost zobecňování, úroveň vizuální paměti). Podle dosavadních zkušeností se Váňův inteligenční test stále uplatňuje v kariérovém poradenství, které je poskytováno žákům již od druhého stupně ZŠ při výběru do víceletých gymnázií stejně tak jako i u žáků středních škol se čtyřletým studijním cyklem. Při volbě povolání je VIT zpravidla používán v rámci testové baterie s nonverbálními inteligenčními testy (např. Raven, TIP) u populace žáků s velkým rozptylem, u nichž dobře predikuje jejich intelektové předpoklady pro zvládnutí profesní přípravy v rámci širokého spektra učebních oborů.

Test struktury inteligence I-S-T 2000 R**Autoři:** R. Amthauer, B. Brocke, D. Liepmann a A. Beauducel**Autorka české úpravy:** Alena Plháková

Testcentrum, Praha 2005

Revidovaný test IST 2000, který představuje upravenou a rozšířenou verzi Amthauerova testu I-S-T 70, je obdobně určen k diagnostice struktury poznávacích schopností, zejména v oblasti poradenské a školní psychologie u adolescentů od 14 let až do dospělosti. Zachováno zůstalo šest z původních devíti škál (doplňování vět, analogie, zobecňování, číselné řady, výběr obrazců a úlohy s kostkami). Škála eliminace slova byla vynechána, škály početních úkolů a pamětního učení byly výrazně pozměněny. Přepřacovaný test obsahuje dva nové subtesty (úlohy s maticemi a doplňování matematických znamének) a rozšiřující modul – test znalostí. Další novinkou je modulární konstrukce metody, díky které lze administrovat subtesty zaměřené na vybrané poznávací schopnosti. Základní modul zahrnuje devět skupin úloh, s paměťovými subtesty jedenáct, a rozšiřující modul obsahuje test znalostí. Díky nové, teoreticky fundované a empiricky podložené strukturální koncepci je test určen pro měření následujících poznávacích schopností: verbální inteligence, numerická inteligence, figurální inteligence, celková úroveň poznávacích schopností, paměť, znalosti (verbálně, numericky a figurálně kódované), krystalizovaná inteligence a fluidní inteligence.

Test kognitivních schopností (TKS)**Autoři:** R. L. Thorndike, E. Hagen, N. France**Překlad a úprava:** J. Vonkomer, J. Jílek

Psychodiagnostika, Bratislava 2005

Jedná se o skupinově administrovaný test určený pro žáky do 16 let. Ve Velké Británii patří mezi nejpobulárnější testy na zjišťování kognitivních schopností ve třech oblastech: (a) verbální – klasifikuje slovní zásobu, schopnost sestavování vět, klade důraz na schopnosti žáků uvažovat slovy a slovními spojeními a používat slova v kontextu; (b) kvantitativní – hodnotí schopnosti žáka pracovat s čísly a symboly, což je spojeno s odhadem potenciálu žáků dosahovat dobré výsledky v přírodních vědách a matematice; (c) neverbální – měří schopnost pracovat s geometrickými nebo prostorovými prvky bez verbálního vlivu (klasifikace, analýza a syntéza obrazců). Test TKS se skládá ze šesti úrovní A – F. Ve Velké Británii se uplatňuje longitudinálně ve všech třídách od druhého ročníku ZŠ.

Test úrovně rozumových schopností (TURS)**Autor:** J. Vonkomer

Psychodiagnostika, Bratislava 2005

Široce koncipovaný intelligenční test, který vznikl přepřacováním a rozšířením Orientačního testu rozumových schopností, se skládá z 16 subtestů saturovaných 5 faktory (plošný prostorový, verbální, numerický a verbálně-numerický). Každý faktor obsahuje několik subtestů. Vzhledem k tomu, že pro každý subtest jsou vypracovány zvláštní normy a na každý faktor je k dispozici několik subtestů, může poradenský psycholog určit jejich počet a pořadí administrace libovolně a tím i eliminovat možné vlivy transferu. Administrace TURS je vhodná při psychologické diagnostice žáků na všech stávajících typech škol.

Analýza struktury inteligence (ISA)

Autoři: E. Fay, G. Trost, G. Gittler

Psychodiagnostika, Brno 2001

Psychodiagnostika, Bratislava 2001

Při konstrukci testu ISA se autoři inspirovali II. revizí Amthauerova testu IST-70 R. Test Analýza struktury inteligence je v podstatě testovou baterií s devíti skupinami úloh, které jsou zaměřeny na měření struktury inteligence žáků od 14 let v rámci kariérového poradenství. Test je orientován na funkce inteligence spojené s řečí a počítáním, na měření figurální představivosti a pozornosti. V tomto smyslu ISA umožňuje hodnocení úrovně v každém subtestu, ale i obecnou informaci o intelektových schopnostech žáků. Test se skládá z 9 subtestů (doplňování vět, nacházení společných znaků, pamětní učení, doplňování číselných řad, odhalování vztahů, kostky, praktické počty, tvoření pojmů, sestavování figur) a zachycuje schopnosti žáka v oblasti verbálně-logického myšlení, všeobecných vědomostí, abstraktně verbálního myšlení, krátkodobé paměti, induktivního myšlení, prostorové představivosti, početního myšlení a verbální fluence.

Analytický test inteligence (AIT) – Forma I

Autoři: R. Meili

Překlad a úprava: V. Smékal

Psychodiagnostika, Bratislava 1972

V průběhu posledních 20 let byl strukturální test AIT užíván převážně pro potřeby školního poradenství, ovšem byla zjevně opomenuta skutečnost, že nástroj byl původně určen i pro potřeby kariérového poradenství. Analytický test inteligence je totiž schopen kromě celkové úrovně schopností poskytnout řadu cenných informací o struktuře intelektu žáků, kteří usilují o studium na víceletých gymnáziích, zejména pak o komplexnosti, plastičnosti, plynulosti a globalitě jejich myšlení, které jsou v AIT formálně vymezovány v podobě logicko-formální, obrazně-konkrétní, analytické, kombinační a senzitivní inteligence. Test se skládá z 6 subtestů (obrázkové řady, číselné řady, věty, mezery, kresby a analogie), které aktivují následující psychické funkce: schopnost induktivního myšlení, analýzy a porozumění, intelektuální senzitivitu, intencionalitu a diferenciaci myšlení, verbální fluence a flexibilitu myšlení odpovídající divergentnímu myšlení.

Jednodimenzionální testy inteligence

Jednodimenzionálními testy inteligence se zpravidla získávají informace o jednom sice obecném, ale přesto omezeném ukazateli mentálních schopností žáka. Většina následujících testových metod, které neumožňují profilovou analýzu aktuálního výkonu žáka, vykazuje nesporně daleko nižší validitu testových výsledků, které mohou být negativně ovlivněny řadou interferujících vlivů (kolísající pozornost, nižší úroveň zrakového vnímání, plošné či prostorové představivosti žáka apod.). Proto výsledky žáka, kterých dosáhl v jednodimenzionálních testech schopností, bývají zpravidla dílčím, doplňujícím zdrojem informací a vyžadují daleko vyšší míru interpretační opatrnosti.

Test intelektového potenciálu (TIP)

Autor: P. Říčan

Psychodiagnostika, Bratislava 1971

Neverbální test obecných schopností TIP navazuje klasickou metodu zjišťování intelektových schopností s pomocí vyvozování vztahů. Klade tedy zvýšené nároky na deduktivní stejně jako analyticko-syntetické myšlení žáka, které je blízké Spearmanovu g-faktoru. Optimální použití Testu intelektového potenciálu lze spatřovat zejména tehdy, je-li test zařazen do standardní testové baterie, kde je schopen kompenzovat jednostrannost většiny verbálně orientovaných testů, které jsou zpravidla ve větší míře syceny formálním vzděláním žáků. Protože test je určen pro žáky na druhém stupni základní školy ve věkovém pásmu od 13 do 15 let, jeho užití je vhodné zejména v rámci testové baterie pro žáky aspirující na studium ve víceletých gymnáziích stejně jako i výukově neúspěšných žáků 8. – 9. ročníků ZŠ, u nichž hrozí riziko podhodnocení jejich intelektového potenciálu na základě aktuálně dosahovaných školních výsledků a administrace verbálně náročnějších testů (např. Amthauerova testu IST).

Ravenovy Progresivní matrice – standardní

Ravenovy Progresivní matrice – pro pokročilé

Autor: J. C. Raven

Překlad a úprava: K. Hennelová

Psychodiagnostika, Bratislava 1991

Standardní progresivní matrice J. C. Ravena jsou dnes již klasickým neverbálním inteligenčním testem abstraktní tvarové percepce a deduktivního myšlení. Test je poměrně dobře sycen Spearmanovým g-faktorem, což naznačuje široké spektrum jeho užití v podmínkách kariérového poradenství zejména u žáků, kteří vykazují zjevné problémy v oblasti čtení, ale stejně tak v jazykové výkonnosti. Standardní progresivní matrice jsou velmi užívaným nástrojem diagnostiky schopností právě pro svou jednoduchost a nezávislost na formálním vzdělání žáků, přesto ovšem kladou zvýšené nároky na percepci, analyticko-syntetické myšlení a pozornost, která jediným interferujícím faktorem ovlivňujícím výkon žáků s ADHD a ADD.

Ravenovy Progresivní matrice pro pokročilé jsou náročnější variantou názorového testu. Neverbální inteligenční test je určen k diagnostice mentálně nadprůměrných žáků středních a vyšších odborných škol od 18 let.

Vídeňský maticový test – VMT

Autor: A. K. Forman

Překlad a úprava: J. Klose, D. Černochová, P. Král

Beltz Test Gesellschaft, Weinheim; Psychodiagnostika, Bratislava 1993

Testcentrum, Praha 2002

Vídeňský maticový test je určen ke zjišťování úrovně neverbální inteligence adolescentů a dospělé populace. Je možné jej administrovat individuálně i skupinově, ve formě tužka-papír nebo v PC verzi. Nová úprava Vídeňského maticového testu (VMT) je časově nenáročná a spolehlivá metoda odhadu intelektové úrovně, která nahradí u většiny uživatelů Ravenův test inteligence. Nová úprava přináší efektivní změny pro vyhodnocení již v základní formě tužka-papír, především ale nabízí zcela originální zpracování verze počítačem asistovaného testování. Novým doplňkem je též standardizace pro českou populaci a vytvoření norem pro několik věkových pásem. VMT patří k jednodimenzionálním testům konstruovaným k měření jedné složky inteligence. Vychází z teorie g-faktoru, který formuloval Spearman. Test tedy pracuje se schopnostmi usuzovat, odhalovat vzájemné souvislosti a vyvozovat vztahy, které se považují za základní dimenze faktoru obecné inteligence. Test VMT je tvořen 24 úlohami řazenými se vzrůstající obtížností.

Každá úloha obsahuje matici obrázků 3 x 3 s chybějícím obrázkem ve třetí řadě. Úkolem žáka je doplnit matici výběrem jednoho z nabízených osmi řešení. Podstatou řešení je objevení pravidla, které určuje vztah mezi obrázky v každé řadě, resp. sloupci.

BOMAT – advanced: Bochumský maticový test

Autoři: R. Hossiep, D. Turck, M. Nasekla

Přeložil a upravil: J. Srnec

Testcentrum, Praha 2002

Bochumský maticový test (BOMAT – advanced) je zaměřen na zjišťování úrovně analytických a integrativních operací, které se účastní na komplexních procesech myšlení. Ve vztahu k obecné inteligenci (celkové intelektové kapacitě) umožňuje postihnout rozdíly mezi žáky středních a vyšších odborných škol, kteří se vyznačují vyššími intelektovými schopnostmi, proto uvnitř této cílové skupiny má metoda potřebnou diskriminační účinnost. Protože jde o test neverbální, je použitelný v rámci kariérového poradenství k diagnostice způsobilosti k takovým povoláním, kde se nekladou primární požadavky na složky verbální. Prakticky tudíž odpadají problémy spojené s odlišným jazykovým původem, resp. odlišným dominantním jazykem žáků, jež nutně vznikají např. při mezinárodních výběrových procedurách. Neverbální metody jsou zároveň adekvátními nástroji pro měření obecné inteligence ve smyslu Spearmanova g-faktoru. Test je určen především pro věk adolescence a dospělosti. Těžiště jeho použití je v oblasti zjišťování pracovních způsobilostí (v personálním výběru) a možností personálního vývoje při kariérovém poradenství u žáků a absolventů středních a vyšších odborných škol.

Testy uvažování a úsudku**Autor:** R. Bonnardell**Překlad a úprava:** V. Smékal

Psychodiagnostika, Bratislava 2005

Neverbální inteligenční testy zaměřené na uvažování a úsudek žáků. Test BLS4-1T obsahuje položky obrázkového nebo geometrického typu. Je určen pro dospívající žáky a dospělé v oblasti poradenské psychologie. Test BLS4-2T je zaměřený na induktivní myšlení, přičemž úkolem žáků je najít pravidlo přemístění čárek a teček v jedné sérii obrazců a potom sérii doplnit. Obdobně i tento test je určen k diagnostice neverbálních schopností v rámci kariérového poradenství.

Kohsovy kostky**Autor:** S. Kohs**Autor příručky:** L. Košč

Psychodiagnostika, Bratislava 1974

Kohsovy kostky jsou typickým individuálním inteligenčním testem, který sice nezachycuje celou strukturu intelektových schopností žáka, ale pro kvality je velmi vhodným nástrojem u mentálně podprůměrných žáků a všude tam, kde nelze použít verbálních zkoušek, tedy mimo jiné i u žáků se specifickou poruchou učení. Kohsův test je použitelný mimo jiné i v oblasti kariérového poradenství právě proto, že jednak věnuje mimořádnou pozornost úrovni analyticko-syntetického myšlení žáků (nejcitlivěji diferencuje v rozmezí 11 – 14 let) a jeho výsledky jsou nezávislé na verbálních schopnostech žáků, u nichž z řady důvodů nelze administrovat multidimenzionální testy inteligence, které kladou vysoké nároky na celé spektrum psychických funkcí. To je také nespornou výhodou testu, který je nezávislý na ovládnutí jazyka a úrovni formálního školního vzdělání žáka. Nesporný diagnostický potenciál Kohsových kostek se odráží i v jejich používání v řadě jiných testů.

Krátký verbální inteligenční test (KVIT)**Autoři:** H. Anger, P. Montesdorf, R. Wegner, C. Wülfing**Překlad a úprava:** V. Smékal

Psychodiagnostika, Bratislava 1995

Psychodiagnostika, Brno 1995

Krátký verbálně obrázkový inteligenční test je redukovanou verzí testu WBT (Wort-Bild-Test), který lze použít v rámci individuální i skupinové administrace k diagnostice obecné úrovně úsudku a myšlení u žáků středních odborných učilišť, kde vykazuje velmi dobrou schopnost diferenciací mezi jednotlivými stupni školního vzdělání žáků. Test se skládá ze dvou paralelních forem A a B, přičemž každá forma obsahuje 20 slov a 4 jednoduché kresby znázorňující každodenní lehce srozumitelné situace. KVIT má typické vlastnosti screeningového testu, který lze v rámci skupinové administrace zařadit nejen do testové baterie, ale je stejně tak vhodným diagnostickým nástrojem při individuálním vyšetření a ověřování výkyvů žáků v oblasti verbálního úsudku a obecné inteligence.

Krátký inteligenční test (KIT)**Autoři:** P. Říčan, J. Laciga

Propsyco, Otrokovice 2017

KIT je určen ke skrínigovému hodnocení intelektových schopností. Obsahuje čtyři subtesty: dva Říčanovy (TIP – Test intelektového potenciálu a Číselné řady) a dva subtesty (Synonyma a Třídění pojmů) vytvořené druhým autorem. Použité subtesty pokrývají slovní, vizualizační a fluidní schopnosti. Normy na základě aktuální standardizace (N=1637) umožňují použití testu od 12 do 59 let a 11 měsíců. Vyhodnocení je prováděno on line. U dětí a dospívajících může být KIT využit v práci školních psychologů (např. v kariérovém poradenství).

Testy inteligence k individuální diagnostice schopností**Kaufmanova Hodnotící baterie pro děti (K - ABC)****Autoři:** A. S. Kaufman, N. L. Kaufman**Překlad a úprava:** I. Poledňová, J. Vonkomer

Psychodiagnostika, Bratislava 2000

Individuální test pro měření inteligence u dětí do 12,5 roků. Test K-ABC je metoda, která měří inteligenci na podkladě nového konceptu. Základem testu je definice inteligence jako schopnosti řešit problémy duševním zpracováním. Měření intelektových schopností je oddělené od měření stavu získaných schopností (učení a vědomostí), aby mohly být tyto rozdílné rozsahy mentálního výkonu jednotlivě vyhodnoceny a srovnávány. Test K-ABC je rozdělen do čtyř škál zachycujících vedle výkonu sekvenční, simultánní a komplexní intelektové zpracování úkolových situací. Výkonová škála K-ABC věnuje mimořádnou pozornost získaným vědomostem stejně jako i praktickým dovednostem žáka. Vyjadřuje tedy úroveň znalostí, které žák získal v domácím a školním prostředí. Standardizovaný byl na vzorku 3098 dětí v Německu, Rakousku a Švýcarsku.

Wechslerova inteligenční škála pro děti (WISC-III)**Autor:** David Wechsler**Autoři české verze:** D. Krejčířová, P. Boschek, J. Dan

Testcentrum, Praha 2002

Třetí verze klasického Wechslerova inteligenčního testu je určen k diagnostice intelektových schopností dětí od 6 do 17 let a posouzení jejich celkové úrovně rozumových schopností. Nové vydání WISC-III obsahuje nezbytné úpravy vlastního testu a národní normy, založené na reprezentativním standardizačním souboru. Diagnostika je založena na verbální a performační škále, které obsahují tyto subtesty: Verbální škála (Vědomosti, Podobnosti, Počty, Slovník, Porozumění a Opakování čísel); Performační škála (Doplňování obrázků, Kódování, Řazení obrázků, Kostky, Skládanky, Bludiště, Hledání symbolů).

Wechslerův inteligenční test pro dospělé (WAIS – R)

Wechslerův inteligenční test pro dospělé (WAIS III)

Autor: D. Wechsler

Autoři české verze: P. Říčan, M. Šebek, M. Vágnerová

Psychodiagnostika, Bratislava 1983

Testcentrum, Praha 2010

Wechslerův inteligenční soubor pro dospělé patří dnes u nás již ke klasickým testovým bateriím, které jsou užívány v řadě oblastí psychologické praxe, mj. i v rámci kariérového poradenství u žáků starších 16 let, u nichž je nutné ověření individuálních intelektových schopností, které byly důvodem jejich nerovnoměrného výkonu v průběhu skupinové administrace jiného intelektového testu. Soubor kvalitativně homogenních subtestů, z nichž každý umožňuje kvantifikaci v širokém pásmu od vysokého nadprůměru až po mentální retardaci je schopen postihnout u žáka střední školy poměrně velmi široké spektrum jeho studijních stejně jako i profesních předpokladů, které se uplatňují v předprofesní přípravě žáka na budoucí povolání. Nespornou předností WAIS-R je jeho návaznost na předchozí inteligenční škálu pro děti, která má obdobnou strukturu stejně jako i identický způsob interpretace získaných dat. Za velmi přínosný lze považovat zejména testový profil výkonu žáka, který lze považovat za významný zdroj informací o pravděpodobné etiologii výkyvů intelektových schopností žáka než jako klíč k finitní prognóze jeho dalšího kariérového vývoje.

INTEL8 – Kariérový dotazník pro žáky základních a středních škol

Autor: A. Mezera

Poradce k volbě povolání. Nakladatelství Raabe, Praha 2016

Dotazník INTEL8, který je metodou pro zjišťování individuálních schopností u žáků vyšších ročníků základních a středních škol, je založen na teorii mnohonásobné inteligence Howarda Gardnera (1983) kterou lze aplikovat při diagnostice schopností žáků, ale i při volbě jejich studijní a profesní orientace žáků základních a středních škol. Teorie Howarda Gardnera vychází ze skutečnosti, že uplatnění žáka ve zvoleném studijním či učebním oboru a později i v budoucím povolání je určováno interakcí mezi jeho schopnostmi, které je žák schopen rozvíjet nejen ve školním, ale i budoucím pracovním prostředí. Tato interakce pak ovlivňuje takové faktory, jako je pracovní výkonnost, spokojenost a stabilita žáka a zaměstnance ve zvoleném oboru a povolání.

Stanford-Binetova inteligenční škála

Autoři: R. L. Thorndike, E. P. Hagenová, IV. revize J. M. Satter

Překlad a úprava: V. Smékal

Psychodiagnostika, Bratislava 1995

Psychodiagnostika, Brno 1995

Čtvrtá revize je moderní inteligenční test, který vychází z 3. revize, formy L – M z roku 1960 v tom, že pokrývá identické rozpětí od 2 let až do dospělosti; zahrnuje úkoly stejného typu a u klienta se zjišťuje bazální a nejvyšší úroveň schopností. Test se liší v tom, že úkoly jsou seskupené do 15 subtestů: Slovník, paměť na korálky, počty, paměť na věty, analýza vzorů, chápání, absurdnosti, paměť na čísla, napodobování, paměť na předměty, matice, číselné řady, skládání a stříhání papíru, verbální vztahy a tvoření rovnic.

Ze získaného skóre subtestu je možné vypočítat nejen celkové IQ (všeobecný – g faktor) a IQ jednotlivých subtestů (specifické faktory), ale i skóre ze všech čtyř širších oblastí: verbální usuzování, abstraktně-vizuální usuzování, kvantitativní usuzování a krátkodobá paměť. Test obsahuje i vstupní subtest – Slovník, který se užívá na určení vstupní úrovně klienta.

Testové metody k diagnostice speciálních schopností

Urbanův figurální test tvořivého myšlení (TSD-Z)

Autoři: K. K. Urban, H. G. Jellen

Překlad a úprava: T. Kováč

Psychodiagnostika, Bratislava 2003

Identifikace tvořivosti žáka patří v současnosti mezi velmi preferované oblasti kariérového poradenství. Metodika Urbanova testu není primárně zaměřena na kreativitu a divergentní myšlení žáků, ale spíše na tvořivé ladění osobnosti. Test je určen pro všechny věkové skupiny školáků až do dospělosti. TSD-Z lze chápat jako skříninkový nástroj použitelný zejména při skupinovém psychologickém vyšetření, který může poskytnout počáteční pohled na tvořivý potenciál žáků. Může ovšem stejně tak sloužit jako nástroj nejen k identifikaci mimořádně vysokých tvořivých schopností žáků, ale i žáků s podprůměrně rozvinutými schopnostmi kreativity, které je možné rozvíjet. Na testovém archu jsou žákovi předloženy figurální fragmenty, které má dokreslit podle vlastní představivosti a fantazie. Výsledný produkt se pak hodnotí na základě 14 kritérií, které nejsou zaměřeny na kvantitu produkováných kreseb, ale sledují kvalitativní znaky tvořivých výkonů žáka.

Torrancův figurální test tvořivého myšlení

Autor: E. P. Torrance

Překlad a úprava: M. Jurčová

Psychodiagnostika, Bratislava 1984

Cílem Torrancova figurálního testu je poskytnout maximum informací o charakteru tvořivého myšlení, které je dnes nedílnou součástí mnoha profesí. Nemůže sice zachytit všechny schopnosti žáků, související s kreativním chováním, neboť kreativita nemá stejný vývojový průběh jako jiné schopnosti (např. inteligence nebo školní výkony žáka), přesto je test schopen zachytit oblast schopností, které reflektují divergentní myšlení žáků. U nás užívaný test je B verze figurálního testu, který se skládá ze tří subtestů tvoření obrázku, neúplné figury a opakované figury, které zachycují čtyři faktory divergentního myšlení, kterými jsou: figurální originalita, flexibilita, elaborace a fluence. Test umožňuje získat nejen informace o flexibilitě či rigiditě myšlení žáků, ale z obsahové analýzy lze usuzovat i na konkrétní kariérovou zaměřenost u žáků 5. – 8. ročníků ZŠ stejně jako i u žáků středních škol.

Stroopův test

Autor: J. Daniel

Psychodiagnostika, Bratislava 1983

Dnes již klasický Stroopův test, později adaptovaný Thurstonem, poskytuje poradenským psychologům v rámci profesního poradenství svou schopností navozovat zátěžové stavy a diagnostikovat odolnost žáků vůči psychické zátěži řadu významných informací o vlivu psychosociálních faktorů zátěže a stresu na uchazeče o povolání, která kladou zvýšené nároky na percepční pohotovost a odolnost vůči interferujícím vlivům. Test je vhodný pro žáky od 12 let do dospělosti a poskytuje cenné diagnostické informace o individuálním tempu žáka, celkové úrovni jeho zrakové percepce a schopnosti vyrovnat se s percepční zátěží stejně jako i s interferujícími vlivy, které navozují u žáka stresové podmínky.

Test koncentrace pozornosti

Autor: M. Kučera

Psychodiagnostika, Bratislava 1992

Test koncentrace pozornosti vznikl přepracováním a rozšířením tzv. Korekturního testu C. Haltera. Výkonový test M. Kučery je zaměřen na psychomotorické tempo žáků středních škol, jejich rychlost a přesnost výkonu stejně jako i na projevy impulzivity jako rysu osobnosti. Velmi časté je použití testu koncentrace pozornosti u žáků 9. ročníku ZŠ v rámci jejich profesní orientace stejně jako i u žáků středních odborných učilišť či absolventů středních škol. Test obsahuje 3 testové formy (A, B, C) odstupňované podle percepční náročnosti, kterou lze přizpůsobit věkovým a specifickým možnostem jednotlivých skupin žáků, kteří například vykazují specifickou poruchu učení či poruchu pozornosti na úrovni ADHD a ADD.

Dotazníkové metody a posuzovací škály k diagnostice osobnosti

Dotazníkové metody a posuzovací škály patří v oblasti kariérového poradenství k široce používaným nástrojům diagnostiky osobnosti především pro značnou jednoduchost skupinové administrace, snadné vyhodnocování a relativně dobrou interpretaci získat dat. I přes řadu předností dotazníkových metod je však nutné mít na mysli, že se v podstatě jedná o metody nepřímého sebehodnocení osobnostních charakteristik žáka, který zpravidla osobnostní rysy jsou předmětem zájmu poradenského psychologa.

Zjevným nedostatkem dotazníkových metod však je, že většina dotazníkových položek zahrnuje jen omezenou oblast jeho chování nebo subjektivních pocitů, a to pouze v určitých situacích, které jsou relativně velmi vzdáleny sociálním situacím, ve kterých se žák ocitne během dalšího kariérového vývoje. Významnou výhradou, která směřuje vůči predikční validitě většiny dotazníkových metod, které jsou v kariérovém poradenství užívány, je riziko sociální desirability, která se projevuje tendencí žáka jevit se v sociálně žádoucím světle. Kromě toho žáci středního školního věku vykazují i menší schopnost introspekce, která je při sebehodnocení vlastních schopností a sociálních dovedností nezbytnou podmínkou testové validity a reliability.

Z tohoto důvodu zaujímá řada poradenských psychologů k dotazníkovým metodám velmi rezervovaný vztah, i když je na druhé straně zřejmé, že se v průběhu poradenské konzultace ochuzují o řadu velmi významných informací, které je velmi obtížné kompenzovat užitím strukturovaného diagnostického rozhovoru se žákem. I přes tyto často opodstatněné výhrady je zřejmé, že faktory snižující informační hodnotu odpovědí žáka jsou zpravidla eliminovány vhodnou strukturou otázek stejně jako i dodržením dalších psychometrických parametrů, které dotazníkové metody a posuzovací škály musí splňovat. Značná část následujících dotazníkových metod, které jsou v této části uvedeny, měří nejen specifické osobnostní rysy žáků (např. Eysenckův osobnostní dotazník pro děti B-JEPI), ale je stejně tak i zaměřena na zachycení komplexních projevů chování sdružujících se do širších okruhů behaviorálních syndromů (např. Cattellův osobnostní dotazník pro mládež HSPQ). Ty jsou pochopitelně schopny daleko lépe postihnout, ale i predikovat úroveň osobnostních projevů a sociálního chování žáka v průběhu jeho dalšího kariérového vývoje. S testovými profily se poradenský psycholog ovšem setká nejen u strukturálně koncipovaných výkonových zkoušek schopností, ale stejně tak i u řady následujících testových metod věnovaných diagnostice osobnosti žáků. Podobně jako u testových profilů schopností je profilová analýza u řady osobnostních testů založena na interpretaci jednotlivých složek osobnosti žáka, která má své nesporné přednosti stejně jako i nedostatky. Profilové analýze u osobnostních testů bývá zpravidla vytýkána interpretační jednostrannost, protože prosté seřazení osobnostních znaků do profilu často nedovoluje poznávat jejich vzájemné vztahy v reálných sociálních situacích a jejich izolované studium často vede k nízké a spíše intuitivně laděné predikční validitě budoucí úspěšnosti či neúspěšnosti žáka během jeho dalšího kariérového vývoje. Přes tyto výhrady však profilová analýza nesporně hraje významnou roli v diagnostice osobnostních předpokladů většiny žáků, a to díky informacím o celkové úrovni osobnostních vlastností, o jejich variabilitě a dosahovaných rozdílech ve srovnání s výsledky ostatních vrstevníků žáka.

Dotazník sebepojetí školní úspěšnosti dětí

Autoři: Z. Matějček, M. Vágnerová

Úprava: M. Jiříčková

Psychodiagnostika, Bratislava 1987

Dotazník, který je modifikací testu SPAS F. J. Boersmy a J. W. Chapmana, poskytuje informace o postoji žáka ve věku 10 – 15 let k vlastním školním výkonům, kterých dosahuje v základní škole (obecné schopnosti, matematika, čtení, psaní, pravopis). Umožňuje řešit problematiku školního prospěchu stejně jako adaptace na další zvolenou školu vyššího stupně. Dotazníkem SPAS se žáka cíleně ptáme, jakou má představu o svých schopnostech a o své výkonnosti v jednotlivých předmětech, je-li v konkurenci s ostatními spolužáky. SPAS je ovšem užitečným nástrojem nejen u žáků, kteří mají nějaké školní problémy, reflektuje totiž míru sebepojetí, která v průběhu kariérového vývoje žáka ovlivňuje nejen směr, ale i úroveň jeho volby další střední školy.

Test na měření externality a internality (INTEX)

Autoři: J. Senka, I. Učeň

Psychodiagnostika, Bratislava 1991

Dotazník, který je určen žákům od 9 do 14 let, je zaměřen na měření kognitivního stylu žáků školního věku. Jeho součástí je i standardizovaná metodika na měření „percepce rozhodujícího vlivu“ (locus of control) inspirovaná teorií sociálního učení J. Rottera, která spolu s motivací sehrává u většiny žáků významnou úlohu zejména při volbě jejich další vzdělávací cesty. Dotazník umožňuje poradenskému psychologovi získat vhled do dvou bazálních oblastí vlivu (internalita vs. externalita), které se podílí na každodenním rozhodování žáků nejen ve škole, ale i ve fázi volby náročnosti a zaměření další předprofesní přípravy.

Škála zjevné úzkosti pro děti (CMAS)

Autoři: A. Castaneda, B. R. McCandless, D. S. Palermo

Překlad a úprava: J. Fischer, Š. Gjuričová, I. Ruisel, E. Snopková

Psychodiagnostika, Bratislava 1974

Sebeposuzovací škála zjevné úzkosti pro děti je použitelná nejen v běžné poradenské praxi, ale i v rámci kariérového poradenství u žáků, kteří aspirují na studium ve víceletých gymnáziích. Jednorozměrný dotazník, v němž je žák dotazován na symptomy anxiózy, je určen k diagnostice úzkostných syndromů u žáků středního školního věku do 12 let a porovnává individuální míru úzkosti, resp. úzkostlivosti v kontextu s osobnostními projevy žáků. Vysokou vypovídací schopnost Škály zjevné úzkosti pro děti dokumentuje řada studií, které uvádějí pozitivní vztah výsledků v CMAS k projevům nepřízpůsobivosti, jak ji hodnotí učitelé, a k diskrepanci mezi reálným a ideálním sebepojetím žáků.

Škály na měření úzkosti a úzkostnosti u dětí (ŠAD)

Autoři: J. Müllner, I. Ruisel, G. Farkaš

Psychodiagnostika, Bratislava 1983

Škály na měření úzkosti a úzkostlivosti jsou primárně určeny pro žáky II. stupně základní školy ve věku od 10 do 15 let a zachycují aktuální stav úzkosti žáků například v průběhu skupinového psychologického vyšetření (D-1) a úzkostné chování jako osobnostní vlastnosti (D-2), která zpravidla z řady různých důvodů nejvíce blokuje jejich školní výkonnost. Škály věnují pozornost zejména dvěma typům stresových situací, které vyvolávají u žáků stavy úzkosti s různou úrovní úzkostlivosti: (a) situace, při kterých dochází k zhoršování osobního výkonu pod vlivem subjektivně pociťovaného napětí a stresu, (b) situace, charakterizované subjektivně či objektivně pociťovaným nebezpečím.

Sebeuposuzující škála depresivity pro děti (CDI)

Autor: M. Kovacs

Překlad a úprava: M. Preiss

Psychodiagnostika, Bratislava 1998

Psychodiagnostika, Brno 1998

Sebehodnotící škála CDI je určena k diagnostice aktuálního stavu depresivity a vývojových změn nálad u žáků školního věku. CDI obsahuje v běžné verzi 27 položek a ve zkrácené verzi 10 položek, je určena pro žáky do 17 let jejich věku. Škála umožňuje posuzování nálad žáků podle 5 subškál (špatná nálada, interpersonální potíže, nevykonnost, neschopnost žáka prožívat radost, snížené sebehodnocení). Každá položka CDI je žákem hodnocena na tříbodové škále, s jejíž pomocí žák hodnotí období posledních dvou měsíců. Zkoušku je možné použít jako základní screeningový nástroj k odhalování depresivity žáků v rámci skupinového vyšetření k volbě povolání.

Strategie zvládání stresu - SVF 78

Autoři: W. Janke, G. Erdmannová

Překlad a úprava: J. Švancara

Testcentrum, Praha 2003

Dotazník SVF umožňuje zachytit variabilitu způsobů, které jedinec rozvíjí a uplatňuje při zpracování a zvládání zátěžových situací. Pro první české vydání byla zvolena nová verze SVF 78, která obsahuje 13 škál (Podhodnocení, Odmítání viny, Odklon, Náhradní uspokojení, Kontrola situace, Kontrola reakcí, Pozitivní sebeinstrukce, Potřeba sociální opory, Vyhýbání se, Únik, Přemítání, Rezignace, Sebeobviňování). Jako dotazníková metoda vychází SVF z předpokladu, že strategie určité osoby při zpracování stresu jsou natolik vědomé, že se lze na ně pomocí verbálních technik dotázat. Zpracování výsledků SVF 78 umožňuje analýzu strategií směřujících k redukci stresu (pozitivní strategie) nebo vedoucích k zesílení stresu (negativní strategie). Test se osvědčil při individuální diagnostice u osob vystavených různým formám zátěže, v oblasti pracovní a poradenské psychologie u adolescentů a dospělých osob.

Osobnostní dotazník pro děti (B-JEPI)**Autoři:** H. J. Eysenck, J. G. B. Eysenck**Překlad a úprava:** J. Senka

Psychodiagnostika, Bratislava 1988

Eysenckův dotazník extraverte, psychoticismu, neuroticismu a sklonu odpovídat sociálně žádoucím způsobem nahrazuje doposud používaný Osobnostní dotazník pro děti JEPI, který byl u nás v poradenské praxi používán v experimentální verzi od roku 1971.

B-JEPI se liší od svého předchůdce rozšířením o čtvrtou škálu (psychoticismus), která měří rozsah socializace a stupeň asociálních projevů u problémových žáků s poruchou chování. Dotazník je určen žákům od 9 let až do 14 let jejich věku. V psychologické diagnostice dětí na počátku jejich kariérového vývoje patří B-JEPI k základním a nejpoužívanějším diagnostickým nástrojům.

Osobnostní inventář (KUD)**Autoři:** E. Komárková, B. Miglierini, J. Vonkomer

Psychodiagnostika, Bratislava 1986

Osobnostní inventář E. Kudličkové je originálním domácím osobnostním dotazníkem, který byl poprvé publikován v roce 1968. Obdobně jako původní verze Osobnostního inventáře (1973) slouží revidovaná verze osobnostního dotazníku k rychlé orientaci v základních dimenzích osobnosti žáků posledního ročníku základní školy a žáků středních škol. Dotazník obsahuje celkem 80 položek (pro každý pól diagnostikované osobnostní dimenze je zde vyhrazeno 8 položek) které jsou formulovány jako výpovědi, s nimiž žák souhlasí nebo nesouhlasí, případně nemá jasný názor.

Obdobně i II. přepracované vydání osobnostního testu E. Kudličkové je určeno k diagnostice základních dimenzí osobnosti u žáků od 15 let (extraverte – introverte, stabilita – labilita, aktivita – pasivita, racionalita – smyslovost, dominance – submise).

Škála individuálního a kariérového rozhodování (ŠOKR)**Autor:** A. Mezera

Propsyco, Otrokovice 2014

Sebehodnotící škála umožňující poradenským psychologům a výchovným poradcům vytipování studijně či profesně nerozhodných žáků základních a středních škol a posouzení dílčích aspektů této nerozhodnosti, jako je osobnostní nerozhodnost, nejasněná hodnotová orientace, očekávání budoucího výkonu a kariérová nerozhodnost.

Osobnostní dotazník pro děti**Autoři:** R. B. Porter, R. B. Cattell**Překlad a úprava:** I. Poledňová

Psychodiagnostika, Bratislava 2003

Revidovaný Osobnostní dotazník pro děti obsahuje podobně jako HSPQ 14 osobnostních faktorů určených k diagnostice rysů osobnosti u dětí, jakými jsou např. emocionální stabilita, plachost, sebevědomí, asertivita, opatrnost a otevřenost. Test je vhodný pro žáky do 13 let v rámci kariérové volby víceletého gymnázia.

Šestnáctifaktorový dotazník - 16 PF (V. vydání)

Autoři: R. B. Cattell, A. K. Cattell, H. E. Cattell, M. Russell

Překlad a úprava: M. Jurčová, Š. Matula, I. Poledňová

Psychodiagnostika, Bratislava 2005

Páté vydání dotazníku 16 PF je nejnovější verzí Cattellova 16-ti faktorového osobnostního dotazníku. Původní primární faktory jsou označeny jako vřelost, uvažování, emocionální stabilita, dominance, živost, zásadovost, sociální odvaha, senzitivita, ostražitost, abstraktnost, uzavřenost, obavy, otevřenost ke změnám, spoléhání na sebe, perfekcionismus a tenze. Ze všech šestnácti faktorů je pak odvozeno 5 globálních faktorů: extraverze, anxieta, houževnatost (tvrdost) nezávislost a sebekontrola. Ke známým kritériální skórum jako je Přizpůsobivost a Tvořivost jsou přiřazeny dva nové faktory Empatie a sebeúcta. Kromě primárních a globálních faktorů obsahuje V. vydání 16 PF tři doplňkové škály: (a) škálu sociální žádoucnost zachycující míru ochoty připustit si nežádoucí osobnostní vlastnosti či formy chování, (b) škálu nezvyklých odpovědí zachycující vysoký počet odpovědí odlišných od odpovědí většiny lidí, (c) škálu sociální desirability. Páté vydání Osobnostního testu 16 PF je použitelné v rámci kariérového poradenství u žáků středních a vyšších odborných škol.

Šestnáctifaktorový dotazník – 16 PF (Forma E)

Autor: R. B. Cattell

Překlad a úprava: V. Smékal

Psychodiagnostika, Bratislava 2003

Cattelův osobnostní dotazník měří 16 osobnostních vlastností. Forma E je určena pro osoby s nižší schopností čtení, vědomostí a sociálně deprivované adolescenty a dospělé osoby.

Gordonův osobnostní profil

Autor: L. V. Gordon

Psychodiagnostika, Bratislava 2005

Osobnostní dotazník zjišťuje osm osobnostních charakteristik (sebeovládání, odpovědnost, emocionální stabilita, sociabilita, extraverze, rigidita, asertivita). Dotazník je určen pro žáky středních, vyšších odborných škol.

PSSI – Inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti

Autoři: J. Kuhl, M. Kazén

Přeložil a upravil: J. Švancara

Testcentrum, Praha 2002

Sebehodnotící inventář stylů osobnosti a poruch osobnosti PSSI kvantifikuje relativní vyhraněnost osobnostních stylů, chápaných jako nepatologické varianty poruch osobnosti. Dotazník obsahuje 140 položek, které se vztahují ke 14 škálám. V návaznosti na taxonomie osobnosti v psychiatrických diagnostických manuálech (ICD-10 a DSM-IV) byly zavedeny typologické klasifikace, které se na rozdíl od běžných osobnostních testů neorientují v první řadě na psychometrická kritéria, ale na klasické psychoanalytické interpretační modely. PSSI se opírá o předpoklad, že ke každé z klinických kategorií poruch existuje analogický osobnostní styl. Příslušná porucha skýtá zajímavou heuristickou výchozí základnu pro měření každého stylu: pomáhá identifikovat „jádro osobnostního rysu“ odpovídající nepatologické osobnostní dimenzi. Inventář je použitelný v rámci kariérového poradenství u adolescentů až dospělé populace.

NEO osobnostní inventář (podle NEO-PI-R P. T. Costy a R. R. McCrae)

Autor české verze: M. Hřebíčková

Testcentrum, Praha 2004

Inventář představuje autorizovaný český překlad revidované verze NEO Personality Inventory (NEO-PI-R), vícedimenzionálního osobnostního inventáře Costy a McCrae. Zjišťuje pět obecných a široce pojatých dimenzí osobnosti – neuroticismus (N), extraverci (E), otevřenost vůči zkušenosti (O), přívětivost (P) a svědomitost (S), které reprezentuje 30 dílčích charakteristik (6 pro každou z pěti dimenzí). Jednotlivé subškály obsahují 8 položek, 48 položek je určeno pro měření každé škály, inventář obsahuje celkem 240 položek). NEO osobnostní inventář lze použít pro dva druhy posouzení, jednak pro sebehodnocení (Forma S) a posouzení jiné osoby (Forma J), jejíž položky jsou formulovány ve třetí osobě. Formu J lze použít pro posuzování žen nebo mužů (příbuzní, přátelé, známí). Použití Formy J se jeví jako obzvláště vhodné v případech, že chceme ověřit validitu sebehodnocení. Na položky inventáře se odpovídá na pětibodové Likertově škále vymezené vůbec nevystihuje – spíše nevystihuje – neutrální – spíše vystihuje – úplně vystihuje. NEO pětifaktorový inventář byl vytvořen na základě pětifaktorového modelu osobnosti (Big Five). Na základě sebehodnocení nebo posouzení prováděném druhými se osobnostní charakteristiky opakovaně seskupují do pěti na sobě nezávislých dimenzí. Revidovaná verze NEO osobnostního inventáře (NEO-PI-R) obsahuje 240 položek, 48 položek pro každou škálu, jež se dále dělí do 6 subškál, každá subškála obsahuje 8 položek. Normy české verze byly vytvořeny na základě reprezentativního standardizačního souboru 2 300 respondentů, kteří provedli sebehodnocení a 910 posouzení, provedených jinou osobou. NEO osobnostní inventář lze použít v poradenské psychologii v rámci kariérového poradenství zejména u adolescentů až do období dospělosti. Jeho použití je výhodné v případech, kdy jsou žádoucí údaje o podrobném profilu osobnosti.

NEO pětifaktorový osobnostní inventář

(podle NEO Five-Faktor Inventory P. T. Costy a R. R. McCrae)

Autoři: M. Hřebíčková, T. Urbánek

Testcentrum, Praha 2001

NEO pětifaktorový osobnostní inventář žákům středních a vyšších odborných škol až do období dospělosti. Osobnostní inventář běžně užíván v rámci kariérového a studijního poradenství. Test se řadí mezi vícerozměrné inventáře postavené na pětifaktorovém modelu osobnosti, který vychází z faktorové analýzy lexika přirozených jazyků (přídavných jmen používaných k popisu osobnosti). Metoda zjišťuje míru individuálních odlišností a poskytuje údaje o pěti obecných dimenzích osobnosti – Neuroticismus, Extraverze, Otevřenost vůči zkušenostem, Přívětivost a Svědomitost (tzv. Velká pětka, Big Five). Žáci odpovídají na celkem 60 položek, 12 pro každou škálu. České vydání testu je původním autorským dílem M. Hřebíčkové a T. Urbánka. Obsahuje rozsáhlou teoretickou část, která uvádí do problematiky i čtenáře setkávajícího se s daným tématem poprvé a empirickou část s výsledky několika výzkumných studií realizovaných v České republice na vzorku více než 2 000 osob. Tyto výsledky dokládají, že lze inventář, původně vytvořený ve Spojených Státech, úspěšně použít i u české populace.

Dotazník konstruktivního myšlení – CTI

Autor: S. Epstein

Přeložil a upravil: K. Balcar

Autor PC verze: A. Kabilka

Testcentrum, Praha 2003

CTI je osobnostní inventář, orientovaný na diagnostiku experienciální inteligence. Tento typ inteligence vychází z nové teorie osobnosti profesora S. Epsteina, rozlišující racionální a experienciální funkční soustavu. Racionální soustava je diagnostikována běžnými inteligenčními testy, pro diagnostiku experienciální inteligence vytvořil Epstein tento inventář, obsahující 108 položek. CTI je hierarchicky strukturovaným testem, který obsahuje stupnice na třech úrovních obecnosti. Na nejobecnější úrovni to je celková stupnice "Globálního konstruktivního myšlení", která je složena z položek několika dalších stupnic. Na další úrovni je šest hlavních stupnic (Emocionální zvládání, Behaviorální zvládání, Osobní pověřené myšlení, Kategorické myšlení, Ezoterické myšlení a Naivní optimismus), které měří základní způsoby, jimiž lidé konstruktivně či destruktivně myslí. Na nejpodrobnější úrovni jsou dílčí stupnice či složky hlavních stupnic, které popisují zvláštní druhy automatických konstruktivních či destruktivních způsobů myšlení, jako např. pozitivní myšlení, ulpívání na nešťastných událostech v minulosti, kategorické rozlišování lidí a událostí, způsoby myšlení, které podporují účinné jednání, anebo mu brání, jako např. orientace na akci, svědomitost, stereotypní myšlení. CTI obsahuje i kontrolní stupnice validity a defenzivity, které zjišťují úroveň porozumění položkám inventáře a úroveň sociálně žádoucí sebereprezentace žáka

Dotazník konstruktivního myšlení je běžně užíván v poradenské psychologii pro predikci výkonnosti, sociálních dovedností, vůdcovských schopností, schopnosti zvládat stres a citové vyrovnanosti u žáků středních a vyšších odborných škol.

Dotazník životní spokojenosti (DŽS)

Autoři: J. Fahrenberg, M. Myrtek, J. Schumacher, E. Brähler

Přeložili a upravili: K. Rodná, T. Rodný

Testcentrum, Praha 2001

Dotazník životní spokojenosti je určen k objektivnímu posuzování celkové životní spokojenosti a životní spokojenosti žáků od 14 let do dospělosti v rámci kariérového a výchovného poradenství. DŽS sleduje deset významných oblastí, utvářejících míru subjektivní spokojenosti žáka. Tyto oblasti – jednotlivé škály dotazníku – věnují pozornost následujícím oblastem: zdraví, práce a zaměstnání, finanční situace, volný čas, manželství a partnerství, vztah k vlastním dětem, vlastní osoba, sexualita, přátelé, známí, příbuzní a bydlení. Každá ze škál je sycena 7 položkami. Používá se pro individuální diagnostiku i pro posuzování kvality života u vybraných skupin populace.

Freiburský osobnostní dotazník

Autoři: J. Fahrenberg, H. Selg, R. Hampel

Přeložili a upravili: T. Kollárik, E. Poliaková, A. Ritomský

Verlag für Psychologie, Göttingen; Psychodiagnostika, Bratislava 1992

Freiburský osobnostní dotazník (FPI) lze charakterizovat jako multifaktoriální test osobnosti, který umožňuje sledovat 9 nezávislých dimenzí osobnosti (nervozita, spontánní agresivita, depresivita, vzrušivost, družnost, vyrovnanost, reaktivní agresivita, zdrženlivost a otevřenost). Na základě faktorové analýzy autoři vyčlenili ještě 3 další doplňkové škály (extraverzi-introverzi, emocionální labilitu-stabilitu, maskulinitu-feminitu). Nespornou předností FPI je skutečnost, že dotazník obsahuje více paralelních forem testu (A, B, K, M), které umožňují užití testu osobnosti v nejrůznějších poradenských situacích (screeningové účely, individuální diagnostika, opakované vyšetření, skupinová administrace testu při kariérovém poradenství).

Eysenckovy osobnostní dotazníky pro dospělé

Autoři: H. J. Eysenck, S. G. B. Eysenck

Překlad a úprava: J. Senka, T. Kováč, M. Matejčík

Psychodiagnostika, Bratislava 1993

Soubor Eysenckových osobnostních dotazníků obsahuje tři diagnostické nástroje:

1. *EPQ-R – revidovaná forma 106 položková, která obsahuje kromě dosud známých škál P, E, N a L i dvě nové škály – návykovou škálu (A) a škálu kriminality (C).*
2. *EPQ-R (zkrácená forma) – 48 položkový dotazník, který je možné v případě časové tísně použít místo výše uvedeného EPQ-R. Porovnání obou škál ukázalo, že jejich použití je rovnocenné, zkrácená verze nezjišťuje návykovou škálu a škálu kriminality.*
3. *IVE – dotazník impulsivity. Je vhodným doplněním EPQ-R k získání dalších údajů o osobnosti žáků středních a vyšších odborných škol. Konkrétně umožňuje zjišťovat tři faktory: impulsivitu (I), dobrodružnost (V) a empatii (E).*

Příručka obsahuje soubor poznatků, které jsou výsledkem studií provedených pomocí uvedených dotazníků, resp. jejich předcházející verze a podává tak podrobné informace o Eysenckově chápání osobnosti. Příručka kromě originálních anglických norem (AM a ŠO) obsahuje i orientační věkové normy získané na populaci.

VAPO

Autor: J. Vonkomer

Psychodiagnostika, Bratislava 2005

Administrace dotazníku umožňuje poznávat 23 vlastností a forem projevu osobnosti ve vzájemných vztazích, rozdělených do pěti větších oblastí.

1. *Spontánní projev základních vlastností (neuropsychická stabilita, extraverze, impulzivita).*
2. *Vliv prožívání vztahů (rodinná a sociální přizpůsobivost, důvěra a pochopení).*
3. *Projev začlenění a uplatnění (uchování statutu, empatie a altruismus, kladení požadavků, spontánní družnost, nepodléhání soucitu).*

4. *Zralost osobnosti (sebeovládání, sebehodnocení, sebeuspokojení, začleněnost, zodpovědnost, akceptování prostředí, dominance, aktivita a psychologická citlivost).*
5. *Předpoklad výkonu (dosahování úspěchu nezávislostí, dosahování úspěchu konformitou a flexibilita).*

Výsledky získané administrací dotazníku VAPO se uplatňují při přijímání na všechny druhy a stupně škol, počínaje střední školou. Přínos výsledků se uplatňuje ve většině aktivit vyvíjených v rámci školního a kariérového poradenství na středních a vyšších odborných školách.

Škála stylu řešení problémů

Autor: A. Mezera

IN: Mertin, V., Úlovcová, H. (Eds.): Poradce k volbě povolání. Nakladatelství Raabe, Praha 2017

Dotazník individuálního stylu řešení problémů je určen žákům vyšších ročníků základní školy a žákům střední školy a je věnován problematice diagnostiky stylu řešení školních stejně jako i osobních problémů žáků s pomocí sebehodnotícího škálového dotazníku. Nedílnou součástí nástroje jsou informace o procesu řešení individuálních problémů, který lze dokumentovat na řadě zahraničních výzkumů, že jedním z klíčů k úspěchu při studiu na střední škole a později v povolání je efektivní řešení individuálních problémů, které žákům brání v dokončení zvoleného učebního či studijního oboru stejně jako při adaptaci ve zvoleném povolání.

Dotazníkové metody k diagnostice zájmů a motivace

Dotazníkové metody k diagnostice zájmů, hodnot a motivace jsou ve své podstatě zvláštní kategorií osobnostních dotazníkových metod, protože na rozdíl od osobnostních testů vyžadují zcela odlišné postupy validizace stejně jako i testové standardizace. Z tohoto důvodu je diagnostice zájmů a motivace věnována zvláštní kapitola.

Test hierarchie zájmů (THZ)

Autoři: V. Černý, V. Smékal

Psychodiagnostika, Bratislava 1992

Dotazník, který vychází z principů Sheldonovy teorie, je založen na párovém srovnávání infinitivních vět, které zastupují 17 různých zájmových oblastí rozlišitelných do tří bazálních kategorií (orientace na lidi, věci a ideje). Vyhodnocení, které jsou schopni provádět i samotní žáci, spočívá v zjištění počtu jednotlivých zájmových preferencí jednoduchým součtem. Dotazník je určen k diagnostice zájmů u žáků 9. ročníků ZŠ a zejména pak zájmového zaměření u středoškoláků – žáků gymnázií, středních odborných škol a středních odborných učilišť. Z výsledků THZ je možné si vytvořit obraz o zájmové orientaci žáka ve velmi širokých kategoriích jeho zájmů o ideje, věci či sociální aktivity, které se uplatňují v mnoha profesích.

Test profesních zájmů B-I-T II

Autoři: M. Irle, W. Allehoff

Překlad a úprava: J. Muhić

Testcentrum, Praha 2004

Test B-I-T II je určen žákům základních a středních škol od 14 let až do dospělosti. Užití testu je tedy možné ve všech etapách kariérového poradenství, zejména při volbě povolání a výběru vhodné profese v rámci poradenské a školní psychologie. B-I-T II se snaží poskytnout nejlepší podklady k posuzování oblastí pracovních činností, s minimalizací vlivu rozdílných školních znalostí a různého vzdělání. Je ovšem stejně použitelný k odhadu pracovních zájmů u žáků 8. – 9. ročníků základní školy, u kterých zjišťují profesní preference, neboť používá jako testové položky výhradně skutečné pracovní činnosti. Skládá se ze dvou dvojic paralelních forem: Ve formě AA/AB – verze "s nucenou volbou" (forced-choice) žák volí v každé formě 81x nejvhodnější a nejméně vhodnou činnost ze čtyř nabízených. Formu BA/BB – verze s "volnou volbou" řeší žák preferenčními úsudky na pětibodové škále pro každou z 81 činností (free choice). Položky (pracovní činnosti) použité ve formách AA a BA jsou identické, stejně jako ty, které jsou použity ve formách AB a BB.

DVP – Dotazník volby povolání a plánování profesní kariéry

(podle Self-Directed Search Johna Hollanda)

Autoři: S. Jörin, F. Stoll, Ch. Bergmann, F. Eder

Překlad a úprava: S. Hoskocová

Testcentrum, Praha 2003

DVP je určen pro všechny, kdo se rozhodují o výběru povolání a kdo plánují svou profesní kariéru, zejména pak pro žáky od 15 let do dospělosti. Umožňuje komparaci vlastních zájmů a schopností s nabídkou a s možnostmi pracovních příležitostí. Dotazník může žák vyplňovat i vyhodnocovat naprosto samostatně bez spolupráce poradenského psychologa, může být ovšem i podkladem pro spolupráci s profesionálním poradcem. Úplný testový soubor je tvořen Dotazníkem pro vyplnění a Rejstříkem profesí. Dotazník je použitelný ve všech etapách kariérového poradenství na pracovištích školní a poradenské psychologie, protože ovšem klade zjevně nároky na dobrou úroveň čtení, pozornost a samostatnost žáka, je vhodným nástrojem spíše u studijně motivovaných žáků 9. ročníků ZŠ.

Test struktury zájmů AIST – R

(Orientační metoda pro volbu povolání)

Autoři: Ch. Bergmann, F. Eder

Autor české verze: A. Mezera

Autor PC verze: F. Havlůj

Testcentrum – Hogrefe, Praha 2006

Revidovaná verze Testu struktury zájmů (AIST-R) byla vytvořena pro účely kariérového poradenství, které je poskytováno dětem a mládeži školního věku. Je však všeobecně použitelná i pro adolescenty a dospělou populaci. Cílem použití testu je usnadnit profesní orientaci žákům zejména základních a středních škol, vést žáky k sebepoznávání vlastních dovedností, zájmů a osobnostních předpokladů a současně jim poskytnout široké spektrum informací o možnostech jejich profesního uplatnění v řadě relevantních povolání, které korespondují s aktuální strukturou jejich profesních zájmů. Test je založen na Hollandově hexagonálním modelu profesí a osobnostních typů. Její součástí je šest základních typů orientovaných na určitý životní styl.

Dotazník na zjišťování hodnotových orientací, postojů k hodnotám a motivace výkonu (HO – PO – MO)

Autor: J. Vonkomer

Psychodiagnostika, Bratislava 1991

Soubor metod HO-PO-MO, který je určen žákům posledních dvou ročníků ZŠ a žákům středních škol, obsahuje 3 dotazníky zaměřené na zjišťování hodnotové orientace, postojů k hodnotám a váhy jednotlivých motivačních činitelů. Těžištěm všech tří dotazníků jsou tři relativně samostatné osobnostní struktury žáka (hodnoty, postoje, motivace), které se manifestují v nejen oblasti jeho chování a jednání, ale i studijní motivace a profesního rozhodování. Dotazníky jsou cíleně zaměřeny na oblast hodnotové orientace žáků (HO), jejich postojů k hodnotám (PO), ale stejně tak i na oblast vnitřní a vnější motivace, která má úzký vztah k zájmům, subjektivnímu prožívání dosahovaných výsledků, odměnám a interpersonálním motivačním vlivům (MO).

Obrázkový test profesní orientace (OTPO)

Autor: A. Mezera

Psychodiagnostika, Bratislava 2006

Obrázkový test profesní orientace navazuje na velmi originální přístup k měření profesních zájmů rozvíjený Johnem L. Hollandem od počátku 90. let XX. století pod názvem Self-Directed Search, kdy žáci sami provádějí pod vedením poradenského psychologa, výchovného poradce či učitele administraci, skórování i interpretaci výsledků testu a používají při tom Hollandova klasického hexagonálního interpretačního schématu RIASEC. OTPO je zaměřen na profesní orientaci žáků základních a středních škol. Test se tedy neorientuje primárně na výběr konkrétní profese či povolání. Obrázkový test, který obsahuje pro účely skupinové administrace testový sešit se 114 různými profesemi (resp. 114 karet umožňujících individuální administraci), vykazuje v mnoha směrech charakteristiky dotazníkové metody, ale současně překonává řadu omezení, které tuto diagnostickou metodu provázejí. Test je schopen poměrně stabilně diagnostikovat individuální profesní zaměření žáka a orientovat ho na skupinu velmi podobných povolání, která se nacházejí v příbuzné vertikální a horizontální profesní oblasti příbuzných profesí. V didaktické části testu je žák se s pomocí řady dalších kritérií určit či odhadnout úroveň odborné náročnosti určité skupiny preferovaných povolání. Součástí testu je nejen diagnostický test, ale i soubor didaktických her, jejichž cílem je konfrontovat aktuální aspirace žáků s komplexem mnoha požadavků, nároků a podmínek, které jsou s výkonem určité skupiny profesí nutně spojeny a které mají přímý vztah k volbě povolání. Svou platnost má didaktická část testu zejména u žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, kteří nevykazují výrazné profesní zaměření v žádné ze sledovaných profesních oblastí.

Test individuálního stylu učení (TISU)

Autor: A. Mezera

IN: Mertin, V. (Ed.) Dotazníky k sebehodnocení žáka. Nakladatelství Raabe, Praha 2015

Dotazník individuálního stylu učení, jehož základním cílem bylo vytvořit sebehodnotící nástroj určený k posouzení širokého spektra různých studijních dovedností, strategií a stylů učení u žáků základních a středních škol, je veden snahou identifikovat u pubescentů a adolescentů nízkou úroveň studijních dovedností, aktuální strategie a dominantní styly učení. Tento nástroj lze účinně použít ve třídě k diagnostice různých stylů učení u jednotlivých úspěšných i méně úspěšných žáků. Samotní žáci pak mají hledat možnost najít své oblíbené styly učení a zkoumat a objevovat studijní dovednosti, strategie a styly učení, které jim při učení nejvíce pomáhají.

Dotazník výkonové motivace**Autoři:** T. Pardel, L. Maršálková, A. Hrabovská

Psychodiagnostika, Bratislava 2005

Dotazník, který je modifikací Hermansova testu, je určen pro žáky středních a vyšších odborných škol. Obsahuje 50 položek a tři subškály k diagnostice všeobecné výkonové motivace, anxiety podporující výkon a anxiety brzdící výkon.

Kariérový dotazník pracovních a volnočasových zájmů (KARDO)**Autor:** A. Mezera

Poradce k volbě povolání. Nakladatelství Raabe, Praha 2018

Kariérový dotazník pracovních a volnočasových zájmů KARDO je v rámci studijně profesní orientace určen žákům posledních dvou ročníků základní a střední školy a je věnován problematice diagnostiky kariérového poradenství s pomocí dotazníků umožňujících žákům sebehodnocení vlastních zájmových aktivit a seznámí vás s užitím dotazníku v běžné školní praxi. Nedílnou součástí dotazníku jsou informace o dílčích oblastech studijně profesního uplatnění žáků základních a středních škol v 16 oborově profesních kategoriích.

MMG: Multimotivační škála**Autoři:** H. D. Schmalt, K. Sokolowski, T. Langens

Testcentrum, Praha 2005

Pro optimalizaci motivačních potenciálů u žáků je důležité poznat strukturu jejich motivů, jako pohnutky v rámci potenciálních situací, což je důležité především v oblasti kariérového poradenství při výběru lidí pro konkrétní pracovní místa, resp. při hledání pracovního uplatnění pro konkrétní žáka střední a vyšší odborné školy. V obou oblastech potvrdila metodika svoji účinnost. Multimotivační škála zjišťuje několik dimenzí motivace u žáků středních a vyšších odborných škol, mimo jiné je zaměřena např. na motivaci k integraci do povolání a k výkonu.

Dotazník motivace k výkonu – LMI**Autoři:** H. Schuler, M. Prochaska**Překlad a úprava:** S. Hoskovcová

Testcentrum, Praha 2003

LMI je založen na významných teoretických a empirických pracích, zaměřených na motivaci k výkonu a na výsledcích výzkumu motivace k výkonu. Cílem konstrukce LMI byla formulace široce pojatého konceptu motivace k výkonu v profesním kontextu. LMI se skládá ze 17 dimenzí (škál) motivace k výkonu v profesním kontextu (vytrvalost, kompenzační úsilí, dominance, hrdost, angažovanost, ochota učit se, důvěra v úspěch, preference obtížnosti, flexibilita, samostatnost, flexibilita, sebekontrola, nebojácnost, orientace na status, internalita, soutěživost, cílevědomost). Výsledkem LMI je celková hodnota motivace k výkonu i hodnoty pro jednotlivé škály. Dotazník motivace k výkonu je použitelný u žáků od 16 let v rámci kariérového poradenství, ale i odborné péče poskytované v oblasti poradenské psychologie.

Obrázkový kariérový test**Autor:** A. Mezera

IN: Mertin, V., Úlovcová, H. (Eds.): Poradce k volbě povolání. Nakladatelství Raabe, Praha 2014

Obrázkový kariérový test, který je metodou pro zjišťování profesních zájmů žáků 7. – 9. tříd základních škol, je založen na Hollandově klasickém hexagonálním modelu osobnosti a pracovních prostředí (RIASEC). Tento model vychází ze skutečnosti, že chování je určováno interakcí mezi osobností jedince a charakteristikami jeho pracovního prostředí.

Poradenský program LABYRINT**Autor:** A. Mezera

Informační portál pro studenty Primát, Praha 2012

Poradenský on-line program pro žáky základních, středních a vyšších odborných škol navazuje na velmi originální přístup k měření profesních zájmů rozvíjený Johnem L. Hollandem od počátku 90. let XX. století pod názvem Self-Directed Search, kdy žáci sami on-line vyplňují zájmový dotazník a následně pak získávají výsledky a další profesní informace o vhodném směru dalšího studia na vyšší odborné nebo vysoké škole v souladu s jejich profesními zájmy, které jsou založeny na Hollandově klasickém hexagonálním interpretačním schématu RIASEC.

Dotazník sebehodnocení základních školních dovedností**Autor:** A. Mezera

IN: Mertin, V., Úlovcová, H. (Eds.): Poradce k volbě povolání. Nakladatelství Raabe, Praha 2011

Cílem dotazníku sebehodnocení základních školních dovedností je pomoci žákům se speciálními vzdělávacími potřebami ve vyšších ročnících základní školy identifikovat nejen kritické bariéry v oblasti jejich čtení, pravopisu, psaní a počítání, ale obdobně pomoci i ostatním žákům s projevy školní neúspěšnosti získat náhled na povahu jejich výukových obtíží. Ty jsou v případě nespecifických obtíží v oblasti učení u výukově neúspěšných žáků v mnoha případech zpravidla podmíněny nízkou či nepravidelnou studijní přípravou, volbou neefektivních strategií učení a nízkou školní motivací ke školní práci, které jim brání v překonávání překážek v rámci primárního a sekundárního vzdělávání.

SalmonInterest**Autor:** A. Mezera

Agentura Salmondo, Olomouc 2017

Zájmový dotazník S-Focus je testem profesní a studijní orientace pro žáky středních škol, který jim umožňuje identifikovat, který osobnostně-zájmový typ je pro žáky natolik charakteristický, že je schopen jim pomůže zvolit vhodnou oblast středoškolského studia a pracovního uplatnění. Test je založen na principech vývojové teorie J. Hollanda a dlouholetých zkušenostech s jeho používáním v českém prostředí. <https://www.salmondo.cz/student/test/5>

Příloha č. 3: Žáci s PAS a vysokoškolské studium

Informační leták informující širokou veřejnou o studiu lidí s PAS na VŠ, vč. výčtu možné podpory při studiu:

https://drive.google.com/file/d/1FGkCh8bhJiTJZH_4tk06G-8x_FQoGFJI/view

Informace o VŠ, dnech otevřených dveří, jednotlivých oborech, termínech podávání přihlášek apod.:

www.kampomaturite.cz

www.vysokeskoly.com

<https://www.vysokeskoly.cz/>

Evropský veletrh pomaturitního a celoživotního vzdělávání Gaudeamus:

<https://gaudeamus.cz/>

Asociace poskytovatelů služeb studentům se SVP na VŠ – sdružuje VŠ, které garantují poskytování služeb studentům se SVP:

www.ap3sp.cz

Asociace vysokoškolských poradců:

<https://www.asociacevsp.cz/>

Adresář VŠ poraden pro studenty se SVP:

<https://www.asociacevsp.cz/vs-poradny-vf/>

Příloha č. 4: Diagnostický rozhovor při kariérovém poradenství

Autor diagnostického nástroje: PhDr. Antonín Mezera

1. OSOBNÍ ANAMNÉZA ŽÁKA

Předchozí školní vývoj žáka

- zařazení žáka do specializované či rozšířené výuky,
- rozsah a zaměření předchozí speciálně pedagogické jiné reedukační péče,
- školní předměty, ve kterých žák vykazuje výrazné úspěchy stejně jako výukové obtíže,
- postoje rodičů a učitelů k výukovým obtížím nebo problémovému chování žáka,
- změny školního prostředí, které žák absolvoval za poslední dva roky,
- počet absolvovaných postupných ročníků v základní/střední škole (které z nich opakoval?),
- předchozí osobní zkušenosti žáka se školním prostředím,
- pedagogicko-psychologická vyšetření žáka v předchozích letech a jejich výsledky.

Zdravotní stav žáka

- školní absence žáka v důsledku předchozí nemoci,
- závažná onemocnění žáka od doby jeho narození, předchozí úrazy a operace,
- léčebná, reedukační a rehabilitační péče v předchozích letech (např. zdravotní kontraindikace aj.).

Školní a studijní dovednosti

- frekvence, struktura a délka mimoškolní přípravy (jak často, jak a jak dlouho se učí?),
- techniky pamětního osvojování školního učiva (jak si učivo nejlépe zapamatuje?),
- samostatnost při mimoškolní přípravě vs. asistence rodičů,
- užívané techniky učení (např. pamětní, excerptce, anotace textu, mnemotechniky),
- užívané učební pomůcky (učení ze sešitů, učebnic, s kalkulačkou, tabulkami, přehledy aj.),
- organizace studijní přípravy, rozvržení studia a studijní návyky,
- využití volného času během dne, týdne, systém plánování a organizace času,
- projevy chování a pocity žáka v situacích zkouškového stresu,
- čtenářské dovednosti a návyky při studijní přípravě (techniky čtení, způsob práce s textem).

Postoje žáka ke školní přípravě, studiu, škole, vzdělávání

- flexibilita vs. rigidita při osvojování nového učiva,
- pozitivní vs. negativní vztah k učení, spolužákům, učitelům,
- charakter studijní motivace žáka (externalita vs. internalita).

Pracovní návyky žáka

- schopnost intenzivní pracovní činnosti a stabilita pozornosti (v jakém časovém rozsahu?),
- schopnost dokončit započatou činnost,
- technické, manuální a jiné pracovní dovednosti,

- dovednost stanovení realistických cílů,
- schopnost vyrovnávání se s neúspěchem, užívané strategie při překonávání překážek,
- smysl pro pořádek, řád, pravidla; schopnost vytvořit si vlastní organizační systém při učení.

2. VNĚJŠÍ A VNITŘNÍ SYSTÉM PODPORY ŽÁKA

Zdroje vnější podpory

- rodina (intenzita rodinných vazeb, systém podpory žáka),
- přátelé, kamarádi, spolužáci (intenzita a úroveň sociálních vazeb, formy spolupráce),
- ostatní (intenzita a úroveň sociálních vazeb, formy spolupráce).

Sebepojetí/selfkoncept žáka

- sebedůvěra – sebevědomí,
- ne/závislost,
- sociální zralost žáka,
- motivace,
- frustrační tolerance v různých sociálních a školních situacích,
- tendence ke školní trémě a úzkosti v různých sociálních a školních situacích,
- optimismus vs. pesimismus žáka.

3. PROFESNÍ ORIENTACE ŽÁKA

- studijní vs. nestudijní zaměření žáka,
- profesní aspirace a orientace žáka,
- alternativní řešení profesního uplatnění v případě neúspěchu,
- reálnost vs. nereálnost profesních voleb žáka.